

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2020-2023

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Michaela Rambousková

**Výchova dětí z dětských domovů v oblasti finanční
gramotnosti**

Praha 2023

Vedoucí bakalářské práce:

Doc. PhDr. Dobromila Trpišovská, CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED (PART TIME) STUDIES

2020-2023

BACHELOR THESIS

Michaela Rambousková

**Education of children from children's home in the field of
financial literacy**

Prague 2023

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

Doc. PhDr. Dobromila Trpišovská, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 22. ledna 2023

.....
Michaela Rambousková

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Dobromile Trpišovské, CSc. za odborné vedení práce a poskytování cenných informací a rad během zpracování mé bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá finanční gramotností dětí z dětských domovů. Je rozdělena do dvou částí, teoretické a praktické. V první je problematika vysvětlena na základě odborných zdrojů. Nejdříve obecně popisuje náhradní výchovu, její legislativní ukotvení i její typy, poté se konkrétněji věnuje dětským domovům pro děti, které nemají závažnou poruchu chování. Vysvětluje nejen organizaci výchovy, ale také problematiku dětí vyrůstajících v ústavní péči. Třetí kapitola teoretické části je zaměřena na finanční gramotnost. Tu charakterizuje, uvádí jakým způsobem je praktikována ve školství a přináší i některé příklady, jak ji děti a dospívající učit. V praktické části je představen kvalitativní výzkum, který byl uskutečněn v Dětském domově Cheb a Horní Slavkov, a to metodou polostrukturovaného rozhovoru. Z něho vyplývá, že tito dospívající všeobecné znalosti mají, ohledně své budoucnosti v oblasti finanční gramotnosti se však jedná spíše o teoretické než praktické kompetence.

Klíčová slova

Děti a dospívající, dětský domov, dětská skupina, finanční gramotnost, náhradní výchova, ústavní péče, vzdělávání

Annotation

This bachelor thesis deals with the financial literacy of the children from children's homes. It has been divided in two parts, the theoretical and practical one. This problematic is described in the first part, based on the professional sources. There is the substitute upbringing mentioned, its legislation and its sorts. Then it pays attention to children's homes for children without severe behavioural disorder. It explains the organization of education, and the problematic of children who are brought in the institutional care. The third part focuses on the financial literacy. This matter is characterized, and there is also listed, how it is practiced at the school system. It brings few examples how children and adolescents can be taught it too. There is quantitative research introduced at the practical part, which has been realized in the Children's Home Cheb and Horní Slavkov. The method of semi-structured interview has been used. It follows, that the adolescents have got the general knowledge, but in the field of their future including the financial literacy they have got rather theoretical than practical competence.

Keywords

Education, financial literacy, group of children, children and adolescents, children's home, institutional care, substitute upbringing

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 NÁHRADNÍ VÝCHOVA.....	11
1.1 Legislativní ukotvení	11
1.2 Typy náhradní výchovy	12
1.3 Ústavní výchova	14
1.4 Další ústavní zařízení.....	15
2 DĚTSKÝ DOMOV	19
2.1 Charakteristika dětského domova.....	19
2.2 Organizace výchovy v dětském domově	22
2.3 Dítě v ústavní péči	24
2.3.1 Vývoj dětské osobnosti v náhradní péči	24
2.3.2 Problematika dětí vyrůstajících v ústavní péči	28
3 FINANČNÍ GRAMOTNOST	31
3.1 Definice a charakteristika.....	31
3.2 Finanční gramotnost dětí z dětských domovů	35
3.3 Praktické rady, jak děti učit finanční gramotnosti	37
PRAKTICKÁ ČÁST	40
4 POPIS VÝZKUMU.....	40
4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	40
4.2 Metodologie	40
4.3 Průběh výzkumu	41
4.4 Limity výzkumu.....	41
4.5 Výzkumný vzorek.....	42
4.6 Charakteristika místa šetření.....	42
5 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	46
5.1 Vyhodnocení dílčí výzkumné otázky DVO1	46
5.2 Vyhodnocení dílčí výzkumné otázky DVO2.....	48
5.3 Vyhodnocení dílčí výzkumné otázky DVO3	50
6 INTERPRETACE A SHRUTÍ VÝSLEDKŮ	54
6.1 Přehled výsledků výzkumu	54
6.2 Interpretace výzkumu	55

ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	59
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK.....	63
SEZNAM PŘÍLOH.....	64

ÚVOD

Dětské domovy jsou v očích veřejnosti vnímány jako zařízení, kde děti z důvodu nezájmu svých rodičů vyrůstají od raného dětství, a které se pak v dospělosti potýkají s nejrůznějšími problémy, z čehož bývá nejvíce obviňována ústavní výchova. Tento pohled je však přeci jen trochu zkreslený a neodpovídá zcela skutečnosti. Ačkoliv není pochyb o tom, že nejlepším prostředím pro zdárný vývoj každého člověka je stabilní rodinné prostředí, není tato možnost každému umožněna. Mnohé děti však své biologické rodiče mají, ale z nejrůznějších důvodů u nich nemohou vyrůstat. Dostávají se tak do dětského domova i ve starším věku, kdy už je zajištění pěstounské péče problematické, navíc často přicházejí s ne moc příjemnými vzpomínkami a také s návyky a problémy, na které nelze vždycky v rámci ústavní péče adekvátně reagovat. Přesto některé takové děti studují, a to i na vysokých školách, a mnohé z nich se dokáží do běžného prostředí zařadit, i přes to, že jejich start byl těžší než u těch, které byly vychovány ve fungující rodině.

I tak je ale zřejmé, že se tito mladí dospělí po odchodu potýkají s mnohými problémy, nejvíce jde přitom o takové, které jsou spojeny s financemi. Oproti těm, kteří vyrůstali v rodinách, jim chybí vzor, potřebná opora a také dostatečné kompetence v oblasti finanční gramotnosti. Proto je cílem této práce zjistit, jaká je finanční gramotnost dětí ve věku patnácti let a starších žijících v Dětském domově Cheb a Horní Slavkov. Hlavní cíl výzkumu je rozdělen do tří výzkumných otázek. První se zabývá tím, jak informanti dokáží hospodařit se svým vlastním finančním příjmem, druhá tím, jak jsou obeznámeni s finančním rozpočtem vlastní rodinné skupiny a třetí tím, jak si děti představují, že budou hospodařit s financemi, až se jednou osamostatní.

Zmíněná problematika je nejdříve na základě komparace odborných zdrojů představena v teoretické části této bakalářské práce. Její první část se zabývá náhradní výchovou. Nejprve popisuje typy náhradní výchovy, tedy náhradní výchovu rodinou i ústavní. V další podkapitole více věnuje právě výchově ústavní, kde uvádí její typy a krátce je charakterizuje. Dětským domovům je věnována další část, ve které je uvedeno, na jakém základě tato zařízení fungují. Závěr kapitoly je zaměřen na problematiku dětí, které vyrostly v ústavní péči.

Druhá kapitola teoretické části se zabývá finanční gramotností. Tu na začátku charakterizuje a definuje, také uvádí, jak je u nás tato problematika řešena. Poté se

zamýšlí nad tím, jak se nedostatky ve finanční gramotnosti dotýkají dětí z dětských domovů. Zkončena je několika praktickými radami, jak lze tuto gramotnost děti učit.

V praktické části je představen kvalitativní výzkum provedený metodou polostrukturovaného rozhovoru s osmi informanty ve věku 15 až 20 let. Výzkum byl uskutečněn v listopadu 2022 v Dětském domově Cheb a Horní Slavkov přímo v rodinných skupinách, kde informanti žijí. Data, která byla získána rozhovory, jsou ve výzkumu analyzována, shrnuta i interpretována. Zdá se, že v oblasti hospodaření s malým finančním obnosem kompetenci tito lidé mají, v oblasti dalších kompetencí potřebných po opuštění domova jde ale spíše o teoretické znalosti, které je potřeba teprve do praxe aplikovat.

TEORETICKÁ ČÁST

1 NÁHRADNÍ VÝCHOVA

Ne všem dětem je umožněno vyrůstat v biologické rodině. Těm, kterým to nebylo z nějakého důvodu dopřáno, zaručuje moderní sociální stát ochranu, a to na základě řady mezinárodních i vnitřních legislativních úprav. O nich se zmiňuje tato kapitola na samém začátku, dále také uvádí, jaké typy náhradní výchovy jsou možné a stručně je charakterizuje. Podrobněji se však v druhé podkapitole věnuje výchově ústavní, kde se také pozastavuje nad změnami právní ústavy v oblasti péče o děti do tří let věku. Vzhledem k tématu této práce se v samotné podkapitole zabývá dětskými domovy, jejichž fungování popisuje především na základě zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy. Závěr této kapitoly je věnován problematice dětí, které prošly ústavní výchovou.

1.1 Legislativní ukotvení

Základním východiskem pro vytváření mezinárodních i vnitřních právních úprav je Všeobecná deklarace lidských práv, která přiznává lidem sociální, občanská, politická i kulturní práva jako neodcizitelné právo občanů každého státu. V roce 1991 pak Česká republika také přistoupila k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, ve které jsou mimo jiné občanům zaručeno práva na svobodu a osobní bezpečnost nebo právo na respektování rodinného a soukromého života (sdělení č. 209/1992 Sb., článek 5 a článek 8).

Děti se týká Úmluva o právech dítěte, ke které naše republika přistoupila v roce 1990. Na jejím základě je náš stát zavázán k tomu, aby respektoval a zabezpečil práva všem dětem bez ohledu na rasu, barvu pleti, jazyka, náboženství, pohlaví či etnického nebo sociálního původu. Ačkoliv Úmluva dále zaručuje dítěti, že nebude odděleno od svých rodičů proti jeho vůli, je-li takové dítě rodiči zneužíváno, zanedbáváno, či vystaveno tělesnému, duševnímu nebo sexuálnímu týrání, to umožňuje. V tom případě se členské státy zavazují k tomu, že mu bude zabezpečena jiná péče. Upřednostňováno je předání do výchovy jiné osoby, v nutných případech pak do vhodného zařízení (sdělení č. 104/1991 Sb., článek 9–19).

Z dalších mezinárodních dokumentů, které naše republika ratifikovala, lze zmínit také Evropskou úmluvu o právech dítěte, Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení nebo například Evropskou úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství (MŠMT, 2022). Tyto a další mezinárodní úpravy jsou součástí našeho právního pořádku a jejich ustanovení jsou tak zahrnuta i do českého vnitřního práva.

V českém právu jsou práva dítěte obsažena v Listině základních práv a svobod, která je součástí našeho ústavního pořádku, zvláštní ochranu dětem a mladistvým ustanovuje článek 32 (zákon č. 2/1993 Sb., čl. 32). V oblasti ochrany a péče o dítě se této problematice dotýká poměrně široké množství legislativních úprav, z nichž nejdůležitější je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ale také se problematice dětí věnuje i občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.), a to především v části, ve které je upraveno rodinné právo dále školský zákon (zákon č. 561/2004 Sb.) nebo zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy (zákon č. 109/2002 Sb.).

1.2 Typy náhradní výchovy

Jak již vyplývá ze samotné Ústavy, a jak také uvádějí Ptáček, Kuželová, Čeledová (2011, s. 6), v případě, že se o dítě nemohou postarat jeho biologičtí rodiče, přicházejí v úvahu dva odlišné modely. Prvním, kterému by členské státy měly dávat přednost, je **náhradní rodinná péče**, kdy je dítě vychováváno jinou osobou než rodičem v rodině náhradní. Občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění) umožňuje několik forem takovéto péče, přičemž nejvyužívanějšími je osvojení a pěstounská péče, která je konkrétněji popsána v zákonu č. 359/1999 Sb., v aktuálním znění. V případě osvojení nabývají novým rodičům plná rodičovská práva, mezi nimi a adoptovaným dítětem tedy vznikají stejné vztahy jako mezi biologickými rodiči a jejich dětmi, dítě přebírá jejich příjmení, může také dědit, navíc příbuzenský vztah vzniká i v jejich širší rodině (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění, § 809 – § 836). V pěstounské péči ve většině případů, nerozhodne-li soud jinak, zůstávají rodičovská práva biologickým rodičům, ačkoliv se o dítě stará pěstoun podobně, jako by jeho rodič byl (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění, § 960 a § 966). Pěstounská péče je ale oproti osvojení pokryta pěstounskými dávkami, a to včetně pěstounů příbuzných, kteří je na základě současné právní úpravy mají oproti pěstounům profesionálním nižší (zákon č. 359/1999 Sb., v aktuálním znění,

§ 47e – 47 m), protože se jich také týká ustanovení občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění, § 910), o zajištění vyživovací povinnosti k dítěti, není-li toho schopen jeho rodič.

Druhou možností je **náhradní péče ústavní** (Ptáček, Kuželová a Čeledová, 2011, s. 6). Ačkoliv snahy o to, aby tato možnost byla využívána co nejméně, probíhají u nás již mnoho let, nadále se nedaří počet dětí v institucionálních zařízeních snížit. Jak například podotýká Dobrá rodina (2022), je u nás asi 26 000 dětí, kterým není umožněno vyrůstat ve vlastní rodině. V dětských domovech a podobných ústavech jich žije asi 8 000. Na tuto situaci reagoval také například občanský zákoník, který stanovuje, že ústavní výchovu lze nařídit pouze na tři roky. Poté musí být znovu důvody, kvůli kterým dítě bylo do ústavní péče umístěno, přezkoumány, teprve poté je možné ústavní výchovu znovu prodloužit na další tři roky, a to i opakovaně (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění, § 971).

Výše zmíněná pěstounská péče je nejčastějším používaným institutem, který se v případě, že dítě nemůže vyrůstat ve vlastní rodině, používá. Podobně jako péče ústavní, bývá vnímána jako dočasná péče, tedy může být vymezena jen na určitou dobu, po kterou jsou například rodiče v léčbě, a lze ji tedy využít ve chvíli, kdy je potřeba překlenout rodinnou krizi. Podobně jako v dětských domovech, i zde však děti zůstávají často až do dospělosti. Stejně tak má s péčí ústavní podobné prvky v oblasti rodičovských práv a povinností, která biologickým rodičům většinou zůstávají. V důležitých otázkách, jako je například vzdělávání, je tedy potřeba jejich souhlas (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění, § 956 a § 975; Bubleová, 2013, s. 7).

V případě pěstounské i ústavní péče nejsou rodiče nijak zbaveni své vyživovací povinnosti. Je-li dítě v pěstounské péči, platí rodiče výživné na dítě orgánu, který vyplácí náhradním rodičům pěstounské dávky. V ústavních zařízeních jde o příspěvek na úhradu potřeb dítěte, které rodiče platí přímo zařízení, ve kterém je dítě umístěno. Stanovení výše takového příspěvku má přitom v kompetenci ředitel domova (zákon č. 109/2002 Sb., v aktuálním znění, §24 odst. 3g a § 27).

Pěstounská péče má, jak uvádí občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění, § 958), sice přednost před péčí ústavní, přesto však, jak například ukazují výsledky výzkumu uskutečněného v letech 2016–2018, někdy selhává, takže je předčasně

ukončena, kdy dítě odchází z rodiny ještě před dosažením zletilosti, většinou mu v té době bývá mezi 13–14 lety. V tom případě bývá dítě umístěno do péče ústavní. Podle Klusáčka (2020, s. 6) se přesouvání dětí z jedné pěstounské rodiny do druhé děje velmi zřídka, mnohem častější je přemísťování dětí z jednoho zařízení do jiného. Výsledky zmíněného výzkumu sice vycházejí pro pěstounskou péči celkem příznivě, když uvádějí, že 90 % dětí v dlouhodobé pěstounské péči se s jejím selháním nesetkává, přesto ale 10 % z nich nakonec v ústavní péči skončí, spolu s těmi, pro které se pěstounskou péči nepodařilo zajistit.

Jakkoliv je tedy více než zřejmé, že pro zdravý vývoj dítěte je nejpřirozenějším prostředím rodina, mají ústavní formy péče v systému sociálně-právní ochrany dětí svůj smysl. Je ovšem potřeba chápat je jako akutní zařízení a využívat je jen tehdy, není-li jiná možnost (Ptáček, Kuželová a Čeledová, 2011, s. 39).

Trochu odlišná je však situace v oblasti pěstounské péče na přechodnou dobu, kde je míra selhávání dvakrát nižší než u dlouhodobé pěstounské péče. Jedním z důvodů je samozřejmě skutečnost, že se do péče dostávají malé děti, u nichž se ještě tolik neprojevují výchovné problémy, dalším podstatným důvodem je ale také to, že přechodní pěstouni mohou mít dítě v péči maximálně jeden rok (Klusáček, 2020, s. 45). Přechodná pěstounská péče je totiž určena pro děti, u nichž se čeká na rozhodnutí soudu nebo na matčin souhlas k osvojení, případně pro takové, které nemohou být vychovávány rodiči a jsou zde umístěny do doby, nežli jsou rodinné poměry urovnány (zákon č. 359/2012 Sb., § 27a). Přechodná pěstounská péče tak přispívá ke snižování počtu dětí v kojeneckých ústavech, jak o tom bude pojednáváno dále.

1.3 Ústavní výchova

Ústavní výchovu legislativně vymezuje občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb., v aktuálním znění. Ten umožňuje tento typ výchovy tehdy, je-li výchova dítěte vážně ohrožena, a je-li narušen jeho tělesný, duševní nebo rozumový stav. Dalším důvodem pro její stanovení jsou také problémy na straně rodičů, tedy případy, kdy z nějakých příčin nedokáží výchovu svého dítěte zajistit. Soud by měl ovšem vždy, nežli dítě umístí do ústavní výchovy, zjistit, zdali není možné svěřit takové dítě do péče jiné osoby. Spolu s rozhodnutím o ústavní výchově stanovuje také soud konkrétní zařízení. To by mělo být co nejbližší místu, kde rodiče dítěte, případně jiné blízké osoby, bydlí (zákon č. 89/2012

Sb., v aktuálním znění, § 971). V těchto zařízeních je dětem poskytováno nejen ubytování, ale také oblečení, celodenní strava a samozřejmě další věci osobní spotřeby jako jsou učební pomůcky, ale také osobní dary, kapesné, placeny jim jsou volnočasové aktivity i náklady spojené s oddechovou činností (zákon č. 109/2002 Sb., v aktuálním znění, § 2, odst. 7 a odst. 9).

Výkon ústavní výchovy upravuje zákon č. 109/2002 Sb., který vyjmenovává zařízení, v nichž může být ústavní výchova vykonávána. Ta jsou celkem čtyři. **Diagnostický ústav** přijímá děti, které mají ústavní výchovu nařízenou nebo uloženou, a plní především funkci diagnostickou, zaměřenou na vyšetření dítěte formou pedagogických a psychologických činností. Mimo to také samozřejmě plní i funkci vzdělávací, terapeutickou nebo výchovnou. Do tohoto typu ústavu jsou umisťovány děti na dobu ne delší než 8 týdnů (zákon č. 109/2002 Sb., § 5 odst. 1, 2 a 6).

Výchovný ústav je určen pro mladistvé starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Výjimečně sem může přijít i dítě starší 12 let, a to v případě, že se v jeho chování projevují závažné poruchy, které nedovolí, aby mohlo pobývat v dětském domově se školou (zákon č. 109/2002 Sb., v aktuálním znění, § 14 odst. 1, 3).

Dětský domov, o kterém bude šířeji pojednáno v další kapitole, přijímá děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Naproti tomu ty, které závažné poruchy chování mají, jsou umisťovány do **dětského domova se školou**, které jsou určeny i pro děti, které mají uloženou ochranou výchovu a tedy nemohou žít v klasickém dětském domově (zákon č. 109/2002 Sb., v aktuálním znění, § 12, odst. 1 a 2, a § 13, odst. 1).

1.4 Další ústavní zařízení

Výše vyjmenovaná zařízení jsou v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Jak ovšem podotýká Vančáková (2021), pro děti do tří let věku jsou určena zařízení, které jsou pod správou Ministerstva zdravotnictví. Sem patří kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti od narození do tří let věku a dětská centra. V resortu Ministerstva práce a sociálních věcí jsou zařízení určená pro děti se zdravotním postižením.

Tato roztržičnost péče v oblasti ochrany dítěte je podle ČTK (2017) dlouhodobě podrobena kritice našich i zahraničních odborníků, a to společně s poukazováním na to, že je u nás v ústavní péči poměrně vysoký počet dětí. Pod palbou kritiky je přitom nejvíce existence kojeneckých ústavů neboli dětských domovů pro děti do tří let věku. Česká republika je přitom poslední zemí, kde tato zařízení stále ještě fungují. Na Slovensku platí zákaz umisťování dětí do tří let do ústavní péče již od roku 2006, od roku 2019 se pak týká dokonce už dětí do šesti let. V Polsku tento zákaz platí pro děti do deseti let (ČTK, 2019).

Rychlíková (2021) podotýká, že o podobnou legislativní úpravu jako v okolních zemích se naši odborníci snaží již sedmnáct let, kdy opakovaně poukazují na to, že kojenecké ústavy nejsou nejvhodnějším typem péče. Stát tím, že je nadále udržuje vchodu, vychovává další generace deprivovaných jedinců a neřeší samou podstatu problému, tedy důvod, proč takhle malé děti v těchto zařízeních vlastně končí. Navíc podle ČTK (2019) není český systém péče o ohrožené děti nijak efektivní, protože většina peněz, která je na něj vynakládána, je investována do opravy budov.

Jak dále uvádí Černý (2022), tato zařízení vlastně ani svůj účel neplní. V roce 2021 situaci mapovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí, které zjistilo, že ve zmíněném roce u nás bylo 24 dětských domovů pro děti do tří let věku. V nich pobývalo 518 dětí, přičemž dětí do tří let bylo pouze 228. V zařízeních totiž dochází k nárůstu dětí ve věku 4 let a více, kterých je 56 %, přičemž téměř čtvrtina z nich je ve věku 7 let a starších. Těch bylo v uvedeném období téměř čtyřikrát více nežli novorozenců do jednoho roku. V roce 2020 bylo do těchto zařízení přijato 263 dětí, což bylo o 40 % méně než v roce předchozím. Zatímco však ve věkových kategoriích do jednoho roku došlo k poklesu přijatých dětí, zvýšil se naopak počet dětí ve věku čtyři až šest let a ve věku sedm a více let. 77 % dětí bylo přijato na základě rozhodnutí soudu, další na základě smlouvy o poskytnutí zdravotní služby mezi zákonným zástupcem dítěte a zařízením. Druhým způsobem bývají do těchto zařízení umisťovány děti ve věku 7 a více let, nejčastějším důvodem je přitom zdravotní stav dítěte. V zařízeních je přitom 56 % dětí romských, od jednoho do tří let věku jich byly identifikovány hned dvě třetiny. Z hlediska regionálního je na tom nejhůře Ústecký kraj, kde je počet dětí žijících v těchto zařízeních až šestkrát vyšší než v jiných krajích.

Strategie zaměřená na ohrožené děti, podle které by se děti nesměly do kojeneckých ústavů umisťovat, přitom byla schválena již v roce 2012. Ta počítala s tím, že od roku 2014 již děti do tří let nebudou moci být do těchto zařízení posílány, pro děti do sedmi let pak měl tento zákaz platit od roku 2016 (ČTK, 2017). Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí byla ale nakonec přijata až v říjnu roku 2021. Podle ní by již od roku 2025 nebylo možné, aby děti do tří let v ústavní péči pobývaly, jediným důvodem k výjimce by měl být jen zdravotní stav dítěte. Zrovna tak také dochází ke zpřísnění dohledu nad umisťováním dětí do těchto ústavů na základě smlouvy mezi zákonným zástupcem a zařízením. Do roku 2025 se počítá s tím, že kojenecké ústavy v dnešní podobě již nebudou existovat (Černý, 2022).

Podle Vančákové (2022) je právě úspěšnost umisťování dětí z kojeneckých ústavů do rodin, ať už vlastních nebo náhradních, vzhledem k věku a důvodu umístění až 80 %. O tom nakonec svědčí i snižující se počet dětí do tří let, které se ocitají v kojeneckých ústavech, takže se dá předpokládat, že skutečně nejsou potřeba. Jak uvádějí Vokurková a Radimová (2022), bude-li současný trend nadále pokračovat, je možné, že v roce 2024 by již nemuselo být do těchto typů zařízení přijímáno žádné takto malé dítě. Je tedy zřejmé, že pěstounská péče svůj úkol skutečně plní. Nedostatky však nadále trvají v preventivních službách, aby bylo možné rychle reagovat a pomoci rodině ve chvíli, kdy se ještě dá situace řešit, a to hlavně v Ústeckém kraji, kde je nedostatek pěstounů. Proto by se také dnešní kojenecké ústavy měly transformovat v zařízení poskytující služby pro ohrožené děti a jejich rodiny (Černý, 2022).

Zákon již zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc uzákonňuje. To je určené takovému dítěti, které se ocitlo bez péče nebo jehož život nebo další vývoj je ohrožen. Jde tedy o děti tělesně nebo duševně týrané, zneužívané nebo žijící v prostředí, v němž jsou závažně porušována základní práva. Tuto ochranu a pomoc poskytují dětem zpravidla po dobu šesti měsíců, a to na základě smlouvy o poskytování ochrany nebo na základě soudního rozhodnutí (zákon č. 359/1999 Sb., v aktuálním znění, § 42).

Nejznámějším takovým zařízením je Klokánek. Jde o projekt Fondu ohrožených dětí, jehož primárním cílem je poskytnout dětem přechodnou rodinnou péči místo toho, aby musely být umisťovány do ústavní péče. V tomto zařízení mohou zůstat tak dlouho, dokud se nebudou moci vrátit zpět do své vlastní rodiny nebo dokud pro ně nebude

nalezena trvalá náhradní rodinná péče. Mimo děti, které se zde ocitly z důvodu týrání, zneužívání či zanedbávání péče se zde ocitají také takové, jejichž jediný pečující rodič se ocitl v nemocnici, někdy ale také přijímají novorozence matek, které tajně porodily mimo nemocnici. Péče probíhá v bytech, kde se o děti starají tety i strýcové, kteří se střídají po týdnu. Jedno dítě zůstává v zařízení průměrně půl roku, kolem šedesáti procent se jich vrací zpět domů, třicet procent z nich je pak umísťováno do trvalé náhradní péče. V bytech pobývají maximálně tři až čtyři děti. Děti ale přijímají bez ohledu na věk, a to přímo z terénu, tedy nemusejí procházet diagnostickým ústavem (Klokánek, 2022).

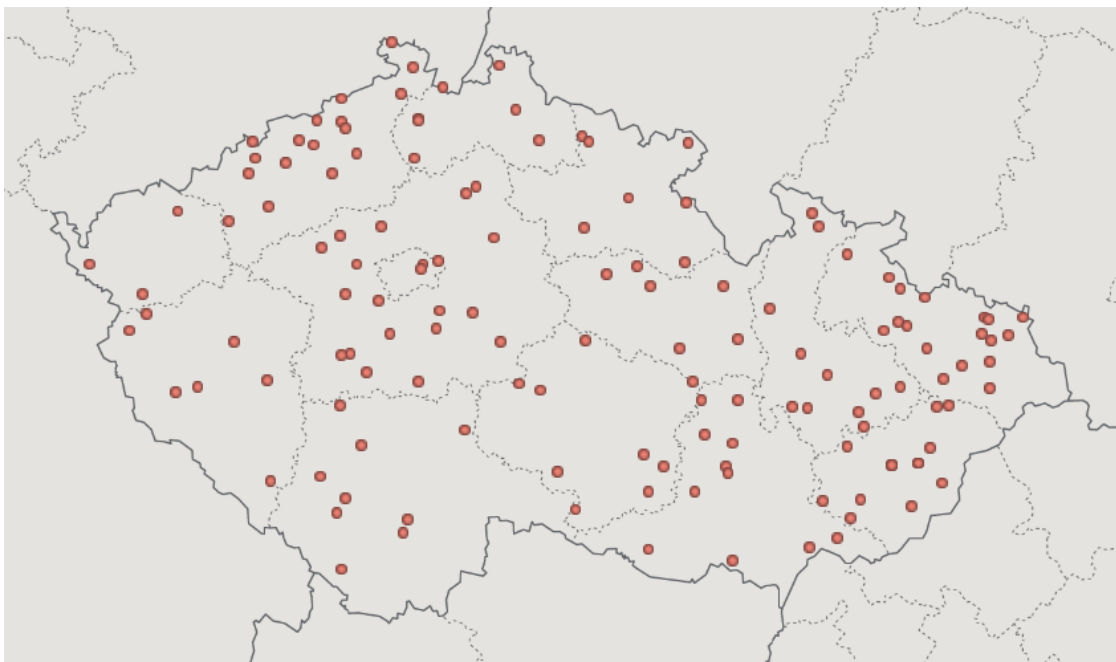
2 DĚTSKÝ DOMOV

V předešlé kapitole byla popsána ústavní výchova jako taková, tato kapitola pojednává pouze o jednom jejím zařízení, a to o dětském domově určeném pro děti, které nemají závažné poruchy chování. Na začátku je uvedeno, jak na základě zákona o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy fungují, zmíněny jsou však také Standardy kvality péče. O tom, jak je v domově organizována výchova, se zmiňuje další podkapitola, v níž je kladen také zřetel na rodinou skupinu a její velikost. Skutečnost, že dítě se v ústavním zařízení vyvíjí jinak než v rodině, je všeobecně známá, konkrétněji se této problematice věnuje poslední část této kapitoly. Zde je uvedeno, co na dítě v jednotlivých fázích působí, není-li mu zajištěno dostatek kvalitní péče a s čím vším se potýká, je-li vychováno v dětském domově.

2.1 Charakteristika dětského domova

Většinu dětských domů zřizují kraje. Těch uvádí seznam Dobré rodiny celkem 139 (Dobrá rodina, 2019). Na našem území jsou registrovány také ale některé soukromé dětské domovy nebo domovy, které zřídila církev. Podle údajů Českého statistického úřadu bylo ve školním roce 2021/2022 celkem 4 946 dětí, které žily v dětských domovech nebo dětských domovech se školou, a to 2 205 dívek a 2 741 chlapců. 3 429 z nich docházelo do základních škol, 1 021 pak bylo na středních školách a 63 na vyšších odborných školách nebo školách vysokých (ČSÚ, 2022).

Obrázek 1: Mapa dětských domovů

Zdroj: Dobrá rodina, 2019

Nejčastějším důvodem pro umístění dítěte do dětského domova je podle Ptáčka a kol. (2011, s. 9–10) nedostatečná péče o dítě, každé desáté se pak do domova dostává kvůli finanční situaci rodiny. Autoři se ale domnívají, že za poskytnutí vhodné podpory by mnoho dětí mohlo ve své původní rodině zůstat, protože pouze 13 % dětí se do dětského domova dostává z jednoznačně oprávněných důvodů jako je týrání, alkoholismus či výkon trestu rodičů.

Dětský domov, jak uvádí zákon č. 109/2002 Sb. (§ 12, odst. 1), plní především úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Je určen pro děti ve věku 3–18 let, které, jak již bylo uvedeno, nemají závažné poruchy chování, a proto se vzdělávají ve školách, které součástí domova nejsou, ale vyskytují se ve městě nebo okolí. Dětským domovům zákon nařizuje, aby zajišťovaly dětem základní právo na výchovu a vzdělávání, vytvářely podmínky podporující sebedůvěru dítěte, podporovaly rozvoj jeho citové stránky a také umožnily jeho aktivní účast v běžné společnosti (zákon č. 109/2002 Sb., v aktuálním znění, § 1, odst. 1).

Zákon č. 109/2002 Sb. (§ 20 odst. 1), vyjmenovává některá práva, která všechny děti umístěné v ústavním zařízení mají. Jedná se o poměrně široký výčet, kde kromě práva na zajištění plného zaopatření, respektování či možnosti říci svůj názor, je také například

také právo na to, aby bylo dítě umístěno společně se svými sourozenci, dále má také právo být seznamováno se svými úsporami a pohledávkami, přijímat návštěvy či opustit samostatně zařízení se souhlasem pedagogického pracovníka, je-li starší než 7 let.

Zákon stanovuje také povinnosti, které dítě v zařízení má plnit. Oproti právům je seznam mnohem stručnější, stanoveny jsou v něm takové skutečnosti jako povinnost dodržovat pořádek a kázeň, plnit pokyn zaměstnanců nebo šetrně zacházet se svěřenými věcmi. Dítě také ale například musí odevzdat do úschovy nebezpečné věci, podrobit se vyšetření na alkohol či drogy nebo poskytnout doklady o svých příjmech (zákon č. 109/2002 Sb., § 20, odst. 2).

Zákon č. 109/2006 Sb. (§ 21, odst. 1 a odst. 3), uvádí také další opatření ve výchově. Neplní-li dítě dané povinnosti, pak může být sankcionováno snížením kapesného nebo třeba zákazem trávení volného času mimo zařízení. Naopak, plní-li své povinnosti nadstandardně, může být odměněno, například věcnou či finanční odměnou, vyšším kapesným, mimořádnou návštěvou kulturního zařízení či mimořádnou vycházkou.

V oblasti kvality péče se dětské domovy, stejně jako všechna zařízení ústavní a ochranné výchovy, řídí Standardy kvality péče, které definují základní kritéria kvality péče. Uvádějí celkem osm základních zásad:

- 1) Péče je realizována v souladu s nejlepším zájmem dítěte, s ohledem na jeho věk, rozumové schopnosti, duševní a tělesný zdravotní stav a rodinný kontext.
- 2) Péče je realizována v souladu s individuálními potřebami dítěte.
- 3) Péče směřuje k rozvoji samostatnosti, aktivní účasti dítěte ve společnosti, k posilování sebedůvěry, identity dítěte a k rozvoji tělesných, duševních, citových a sociálních dovedností dítěte.
- 4) Péče splňuje požadavky na poskytování péče podle zákona č. 109/2002 Sb.
- 5) Péče je v souladu s principem rovného přístupu k dětem, zejména bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné přesvědčení, národnostní, etnický nebo sociální původ, právní či společenské postavení, socioekonomické možnosti, zdravotní postižení, sexuální orientaci atd.
- 6) Péče zajišťuje naplňování práv dětí.
- 7) Péče vychází z aktuálních odborných poznatků.

- 8) Zařízením deklarované postupy jsou naplňovány v praxi (Pacnerová a kol., 2015, s. 8–27).

O odchodu z domova rozhoduje soud, který tak může ústavní výchovu ukončit, ale také prodloužit o další rok, pokud mladiství ještě studuje. Chce-li zůstat tento mladý dospělý v domově další dobu, pak s dětským domovem podepisuje dohodu. Vychovatelé poskytují takovému dítěti podporu, a to především v oblasti bydlení, zaměstnání a s dalšími záležitostmi spojenými s osamostatněním. Při odchodu má pak každý odcházející nárok na takzvané odchodné. Jeho obsah je plně v kompetenci dětského domova. Může jít o určitou finanční částku, ale také například materiální balíček (Měrková a Sedláček, 2017, s. 4).

Legislativní úprava se snaží problematiku začátku života mimo zařízení řešit tím, že uzákoňuje, aby mladému dospělému byla poskytnuta pomoc při odchodu, a to ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Tak by mu měla být poskytnuta poradenská pomoc se zajištěním bydlení, práce i při řešení tíživých životních situací, do kterých se dostane po opuštění zařízení (zákon č. 109/2002 Sb., v aktuálním znění, § 33).

Někteří z těchto mladých lidí se vrací ke své biologické rodině, tedy do míst, kde se narodili. Jiným se podaří zajistit si bydlení jinde, v obou případech je jim ale doporučováno, aby navštívili městský úřad a přihlásili se k trvalému pobytu. Nepodaří-li se jim sehnat bydlení, mohou také využít služeb domů na půl cesty, azylových domů nebo ubytoven. Zároveň, pokud nezačnou hned pracovat, by se však také měli přihlásit na úřadu práce, aby tak měli hrazeno zdravotní a sociální pojištění (Měrková a Sedláček, 2017, s. 4).

2.2 Organizace výchovy v dětském domově

V dětském domově je činnost s dětmi vykonávána především před jejich odchodem do školy a pak po jejich návratu zpět. Právě v těchto chvílích je možné uplatňovat výchovné působení, ovšem významnou část této doby vyplňuje u dětí, které chodí do školy, samozřejmě příprava na vyučování. Může jít přitom o poměrně náročný úkol, který musí vychovatelé zvládnout, protože do domova často přicházejí děti, které nemají dostatečnou motivaci k tomu, aby se přípravě věnovaly, nevědí, jak se učit či přicházejí s nedostatečnými vědomostmi, které jim pak neumožňují učivo ve škole zvládat (Bendl a kol., 2015, s. 143).

Ovšem, jak dále podotýkají Bendl a kol. (2015, s. 123–143), mezi základní funkce výchovy v dětském domově patří funkce preventivní, tedy předcházení negativních jevů. Proto je veliký důraz kladen na to, jak děti tráví svůj volný čas. Děti jsou tedy motivovány k tomu, aby docházely do zájmových kroužků, a to v rámci města, kde se domov nachází, aby tak mohly trávit svůj volný čas podobně jako děti z běžných rodin. Tím mají možnosti potkat se se svými vrstevníky, což přispívá k tomu, aby se lépe začlenily do běžné komunity.

Ovšem také vychovatelé sestavují aktivity, které s dětmi v rámci jejich volného času vykonávají. Takováto výchova ve volném čase má mít základní znaky výchovného procesu, ale měla by zároveň být nenucená a přirozená, prováděná nejrůznějšími činnostmi, které mají charakter výchovných prostředků (Bendl a kol., 2015, s. 120–121).

Základní organizační jednotkou je v dětském domově rodinná skupina, která může být umístěna přímo v budově domova. Jejich počet se pohybuje v rozmezí dvou až šesti skupin. Zrovna tak je ale možné umístit rodinnou skupinu přímo do bytové jednotky v rámci komunity (zákon č. 109/2002 Sb., § 4, vyhláška č. 438/2006 Sb. § 2, odst. 4). V rámci jedné rodinné skupiny může být šest až osm dětí. Chod takové jednotky je zajištěn zpravidla třemi pedagogickými pracovníky, další pedagogičtí pracovníci pak zajišťují noční provoz, a to v období od devíti večer do osmi hodin ráno. Noční služba pomáhá dětem s hygienou a přípravou k odchodu z budovy, pečuje o nemocné děti nebo je doprovází k lékaři. Přesný počet zaměstnanců na jedné směně je však plně v kompetenci ředitele domova. Zajišťování stravy může probíhat za pomoci dětí tak, jak by se to dělalo v běžné rodině. Děti se tak mohou nejen účastnit přípravy snídaní, svačin či obědů, ale mohou také nakupovat (vyhláška č. 438/2006 Sb., § 2, odst. 2 – odst. 3).

Rodinné prostředí, které se nyní snaží pracovníci nastavit, ale je výsledkem dlouhodobého vývoje. Až do roku 2002 totiž upravovala ústavní výchovu vyhláška č. 64/1981 Sb. Ta rozlišovala dětské domovy internátního a rodinného typu. V prvním zmíněném zařízení umožňovala tři až šest výchovných skupin, přičemž v ní mohlo být až patnáct dětí. V rodinném typu dětského domova pak takovéto seskupení nazýval zákon rodinnou buňkou. Těch mohlo být od dvou do deseti a měly osm až deset členů. Změnu v podobě rodinné skupiny s nižším počtem dětí pak přinesl až nový zákon o výkonu

ústavní nebo ochranné výchovy, který nabyl účinnosti od 1. 7. 2002 a původní vyhlášku tak zrušil, takže současné dětské domovy jsou všechny rodinného typu.

I přesto, že se počet dětí oproti minulosti snížil, nadále je počet dětí v rodinné skupině kritizován. Jak uvádí ČTK (2022), odborná veřejnost je přesvědčena, že by děti měly žít ve skupinách menším, k dispozici by jim mělo být více vychovatelů, a navíc by měly žít v běžné komunitě, tedy v bytech a domech umístěných ve městech společně s byty běžných občanů. Takovou zkušenost už ostatně mají z transformace dětského domova Charlotty Masarykové. Původně bylo toto pražské zařízení kojeneckým ústavem, který začal se svojí proměnou již v roce 2020. Vybudoval tak dvě domácnosti, přičemž další dvě plánuje ještě otevřít, v nichž žijí čtyři děti, jedno z nich je přitom zdravotně znevýhodněné. K dispozici jim jsou dvě dospělé osoby, v noci pak jedna (MHMP, 2022).

2.3 Dítě v ústavní péči

2.3.1 Vývoj dětské osobnosti v náhradní péči

Vágnerová (2012) podrobněji uvádí, s jakými projevy dítěte, které se v náhradní péči ocitne, se můžeme setkat, a to v závislosti na jeho věku.

Ačkoliv potřeba mít potomstvo je vrozená, u každého dospělého je její intenzita jiná. Zatímco pro některé může výchova dětí přinášet uspokojení, jiné to může obtěžovat a omezovat. Většina dospělých dětí chce, a pak se také o ně stará, protože mu přinášejí nové zážitky a zkušenosti, jsou zdrojem citové odezvy, seberealizace i smyslem existence. Přesto se však v populaci vyskytují jedinci, kteří dobrými rodiči nejsou (Vágnerová, 2021, s. 5–8).

Samotný počátek života takového dítěte je navíc ovlivněn také dědičností. V genetickém aparátu každého jedince je zakódováno, jak se bude vyvíjet, jak bude zrát i jak bude citlivý k nejrůznějším vnějším vlivům. Ačkoliv samozřejmě nelze určit, jaké genetické dispozice si dítě od svých předků přinese do života, dá se předpokládat, že nejsou-li biologičtí rodiče schopni řádně naplnit svoji rodičovskou roli, pak podobné vlastnosti také předají svým potomkům a mohou tím negativně ovlivnit další vývoj dítěte (Vágnerová, 2012, s. 16–17).

Přichází-li dítě do náhradní péče **v kojeneckém věku**, je vytrženo ze vztahu, které mělo s pečující osobou, navíc na něho negativně působí i přechod z jednoho prostředí do

jiného. Nejčastější jeho reakcí bývá apatie a nezájem, ale může jít také o aktivní odmítavý projev, kdy například křičí, chce-li se ho někdo dotknout. Chybí mu úsměv, nechce se nechat pochovat nebo pohladit. Mívá ale také problémy s jídlem, ať už v podobě jeho odmítání, nebo s přejídáním (Vágnerová, 2012, s. 51–52).

V batolecím věku, tedy ve věku mezi druhým a třetím rokem života, se dítě začíná pomalu osamostatňovat a pronikat do okolního světa. Chce se prosadit, zjistit, co může a co ne, touží po tom, aby mohlo zkoumat svoje okolí. Osamostatnění, jak podotýká autorka (2012, s. 52), k tomuto období patří, ale vyrůstá-li dítě v nevhodném prostředí či potkává-li se s nezájmem rodičů, může být zablokováno. V tomto období je navíc důležitý také rozvoj samostatné chůze, která mu poskytne možnost prozkoumávat širší prostor, a tak získávat více podnětů. Takovéto podněty by neměly nudit, měly by být srozumitelné a měla bych jich být přiměřená míra. Nové, nepochopitelné a nejasné podněty v něm vzbuzují strach, pak se vrací k matce, které mu poskytuje bezpečí a jistotu. Pokud mu ale takovéto jistoty nejsou poskytovány, nemá potom odvalu okolní svět prozkoumávat. Tím se zcela nenaplnuje potřeba aktivity, která je v batolecím věku důležitá. Tím, že jí nedokáže uspokojit, může se pak chovat zvláště, například si dumlá palec, kývá se ze strany na stranu nebo mívá záchvaty vzteku (Vágnerová, 2012, s. 53).

K batolecímu věku dále podle Vágnerové (2012, s. 54–63) také patří poznávání pravidel fungování svého okolí. Tím, že takováto pravidla děti poznávají, získávají další pocit jistoty, a tím také větší samostatnosti. Neprožijí-li děti dětství ve funkční rodině, může se stát, že budou příliš lpět na stereotypch a rituálech, protože pro ně budou představovat jistý zdroj bezpečí a jistoty. Obvykle mezi 15–24 měsíci začíná dítě chápat také sociální normy, tedy především to, že své rodiče musí poslouchat a respektovat. Naučí se rozlišovat mezi špatným chováním, protože za ně bývá potrestáno, a chováním dobrým, za které bývá odměňováno. K tomu, aby si takovéto normy osvojilo, je zapotřebí přiměřené výchovné působení obou rodičů. Děti, jejichž chování není systematicky korigováno, dělají ovšem to, co je pro ně z hlediska naplnění potřeb právě důležité.

V předškolní věku je dítěti mezi třemi a šesti nebo sedmi lety, kdy nastupuje do školy. V tomto období se stabilizuje a vytváří si vztah ke světu. Mělo by vědět, kam patří, tedy znát svůj svět, který zahrnuje rodinné zázemí, lidi z jeho okolí a také instituce, jako je především mateřská školka, která je pro něho dalším zdrojem informací. Tím se učí

rozpoznávat, jak se má v různých situacích a na různých místech chovat tak, aby nebylo odmítáno, a aby druzí pochopili, co chce vyjádřit. Děti v předškolním věku uvažují intuitivně, jejich myšlení není regulováno logikou, ale spíše představivostí, což sice vede občas k nepřesnostem, ale pomáhá jim to získat pocit, že svému okolí rozumněji. Svět je pro něj takový, jak ho vidí, a proto nemají příliš rády, když jim někdo zaběhnutý pořádek poruší, a to ani tehdy, když například rodič změni účes nebo je jim nabízeno oblečení, které neznají (Vágnerová, 2012, s. 70).

V předškolním věku je pro děti fantazie důležitá. Pomocí ní si totiž někdy i vysvětlují to, co se děje v reálném světě, protože často nerozlišují mezi realitou a svými fantazijními výtvary. Tak někdy vznikají nepravé lži, tzv. konfabulace. Zrovna tak děti přičítají vlastnosti živých bytostí neživým předmětům, ačkoliv umějí odlišit živé od neživého. Každý získaný poznatek má pro něj definitivní platnost. Představy o tom, jak by měly být věci řešeny, bývají ještě nerealistické, tedy najít řešení nějakého problému, či ho dokonce aplikovat, bývá pro ně ještě složité (Vágnerová, 2012, s. 70).

Dítěti v tomto věku by mělo být jasné, kdo je členem rodiny, ve které vyrůstá. Pokud nedokáže vyjmenovat, kdo do rodiny patří, znamená to, že je někde nějaký problém. Mohou jím být poruchy v oblasti poznávacích schopností, ale také projev přání, aby byl v rodině ještě někdo další, anebo aby tam někdo ze současných členů vůbec nebyl. Každopádně to, že se cítí ve vlastní rodině nejistě, a ne příliš bezpečně, takové dítě poznamená. Zdrojem informací přitom může být dětské vyprávění, protože právě v něm se může projevit strach ze ztráty, opuštění, osamocení. Děti, které přišly o pocit jistoty a bezpečí, se s těmito pocity vyrovnávají různě, a proto své pocity promítají do jiných objektů (Vágnerová, 2012, s. 75).

Vzpomínky se u dětí vytvářejí před čtvrtým rokem, ale v předškolním věku bývají ještě útržkovité, mohou také být trochu smyšlené, přejaté z vyprávění jiných osob. Ty, které přišly do náhradní výchovy, je ale nedokážou uvést do souvislostí, protože k tomu nemají nikoho, kdo by jim je vysvětlil a zařadil. Proto se může stát, že se v nich neorientují. Původní rodinu si můžou idealizovat, a to i přesto, že v ní byly týrané, protože si tím snaží udržet alespoň nějaký pocit bezpečí a jistoty. Vágnerová proto nedoporučuje, aby se ho noví vychovatelé snažili korigovat (Vágnerová, 2012, s. 76–77).

Pro dítě **ve školním věku** je důležitým mezníkem začátek školní docházky. Právě totiž ve škole se mohou projevit nedostatky, dané nejen dědičnými předpoklady, ale také dlouhodobou negativní zkušeností. Pro vychovatele je naopak úspěch či neúspěch měřítkem jejich výchovných kvalit. Některé děti, které jsou úzkostné, dráždivé či impulzivní, se mohou cítit přetížené, proto Vágnerová (2012, s. 94–95) doporučuje dobře reagovat na dobrý výkon nežli se snažit, aby obtížné úkoly zvládnul. Děti z dysfunkčních rodin navíc mívají problémy se soustředím a sebeovládáním, a mohou mít problémy i s manuální zručností, s mluvením či s pohybem.

Vstup do školy ale také vyžaduje, aby dítě mělo nějaké sociální dovednosti, které by mu pomohly vytvářet a udržovat přijatelné vztahy s vrstevníky i dospělými. Ovšem ty, které vyrostly v ústavním zařízení, takové dovednosti mít nemusí. To se může projevit tím, že nedokážou respektovat autoritu nebo se jí bojí. K vrstevníkům se mohou chovat sobecky, bezohledně nebo agresivně, protože jsou naučené, že se musejí prosadit samy, bez ohledu na to, jak toho dosáhnou. Znamená-li tedy, že vstup do školy je vlastně oficiálním vstupem dítěte do společnosti, může být jeho neúspěch považován vychovateli za jejich neúspěch, se kterým se musejí vyrovnat. Vágnerová (2012, s. 97–99) proto doporučuje korigovat očekávání, které na dítě klademe, protože i slušný průměr může být maximem, čeho je schopné dosáhnout, a přílišným tlakem na výsledky ho spíše stresujeme, než pomůžeme.

Období mezi jedenácti a patnácti lety je obdobím **rané adolescence**, a je spojeno s pohlavním dozráváním a se změnami zevnějšku. Mění se ale také uvažování, a více než dospělé dospívající vyhledává vrstevníky a kamarády. Staré jistoty se postupně vytrácejí, a tak nastává potřeba vyznat se v nové situaci, což pro takovéto dospívající dítě může být zátěží. Jestliže běžné dítě se v této době vymaňuje ze své závislosti na rodičích, dítě v náhradní péči takovou možnost nemá (Vágnerová, 2012, s. 135–136).

Pozdní adolescence trvá asi od patnácti do dvaceti let. Mladí lidé již mají zkušenosti s prvním pohlavní stykem, mění se také jejich osobnost a společenské postavení, důležitým mezníkem je pro ně dokončení vzdělávání. V té době se již většina z nich dokázala osamostatnit od rodiny, a pokud jde o dospívajícího v náhradní péči, většinou se mu také již podaří vyrovnat se se svým dilematem v oblasti příslušnosti ke svým biologickým rodičům (Vágnerová, 2012, s. 137).

Samozřejmě ale právě v tomto období může mladý člověk nejvíce selhat. Může předčasně ukončit školu, neplnit svoje povinnosti, zařadit se skupiny, v níž se užívají drogy nebo probíhá asociální chování. Mimo genetických dispozic bývá další příčinou menší úspěšnost ve škole, nechut' se dál učit a také potřeba najít si takovou skupinu lidí, která by ho přijímala takového, jaký je (Vágnerová, 2012, s. 137–138).

2.3.2 Problematika dětí vyrůstajících v ústavní péči

Vznik rodinných typů dětských domovů se již některé nedostatky ústavní péče snaží eliminovat. Na některé z nich totiž už před dvaceti lety upozorňoval Matoušek (1999, s. 118), který identifikoval hned několik rizik. Prvním je samozřejmě absence rodiny, z níž by mohly děti čerpat podněty pro další život, byť i jenom tím, že své rodiče napodobují a sledují je, jak se chovají v každodenních situacích. Díky rodině děti zjistí, jak fungují partnerské, rodinné a přátelské vztahy, tuto možnost však děti z ústavní péče mají velmi omezenou. Dalším rizikem dlouhodobého pobytu dítěte v dětském domově je syndrom ústavní závislosti. Dítě se totiž naučí žít v uměle vytvořených podmínkách, v nichž je ochraňováno před světem mimo domov, je mu tam zajištěn úklid, praní, strava, takže pak po odchodu mají takové děti problém si tyto věci zajistit sami. Dalším omezením je také nedosek soukromí a trávení volného času. Děti mají navíc pevně stanovená pravidla a musí také dodržovat denní režim, který jim určuje, co mají plnit a jak. Tím se vytrácí svobodné rozhodnutí o tom, jak budou svůj čas vrátit.

Nejzávažnějším problémem dětí, které vyrůstají v institucionální péči, je však podle Ptáčka a kol. (2011, s. 13) socioemoční vývoj, který sice není příliš viditelný, zato má největší vliv na další život dítěte. Pro jeho zdárný vývoj je potřeba získat zkušenost s blízkým sociálním vztahem, který je individuální, vřelý a hlavně blízký, pokud takový vztah není, potýkají se děti s obtížemi v sociálních kontaktech, s vyšším výskytem duševních onemocnění, s nižším intelektuálním výkonem, ale změny nastávají také v somatickém růstu.

Langmeier a Matějček (2011, s. 24) se již v druhé půlce minulého století zabývali vývojem dítěte v institucionální péči. Díky nim je dnes již dobře znám pojem **deprivace**, který je charakterizován jako strádání z toho, že se nám dlouhodobě něčeho nedostává. Nejčastější je přitom vnímána jako **psychická deprivace**, jde o psychický stav, který

vzniká tím, že nemáme dostatečně uspokojeny základní psychické potřeby po dlouhou dobu.

Deprivace, jak dále uvádějí Langmeier a Matějček (2011, s. 39–50), vzniká vlivem dvou faktorů. Prvním z nich je izolace, tedy situace, kdy dítě nemá zajištěn přirozený kontakt se společenským prostředím. Dalším důvodem je pak separace, tedy přerušení již vytvořeného vztahu mezi dítětem a prostředím, kde vyrůstalo. Nejkritičtější jsou přitom první tři roky, takovéto odtržení pak mívá trvalé následky, které se negativně odrážejí na dalším vývoji osobnosti a duševním zdraví dítěte. To je také důvod, proč děti vychované v ústavěch mívají narušený postoj k lidem a věcem, opožděný bývá vývoj řeči, jsou více pasivní, poruchy nastávají v emočním i intelektovém vývoji. Děti také mívají vyšší hladinu úzkosti a hůře se přizpůsobí nárokům běžné společnosti.

Podobné problémy uvádějí také Ptáček a kol. (2011, s. 12), když zdůrazňují, že čím dříve se dítě dostane do péče institucionální výchovy, tím větší negativní vliv to má na jeho vývoj, a to i také vývoj somatický. Autoři například uvádějí, že takovéto děti mívají nižší imunitu. Pro zdárný somatický vývoj je totiž důležitý bezvýhradní intenzivní a dlouhodobý kontakt s dospělým jedincem, který mají takovéto děti značně omezený. Zrovna tak je v prvních třech letech poměrně důležitý rozvoj kognitivních schopností, který je v raném věku realizován prostřednictvím motorických činností. Protože ne vždy jsou v dostatečné kvalitě, mohou se ústavní děti v této oblasti vyvíjet nedostatečně. Pro zdárný kognitivní vývoj je ale také potřeba systematická a individuální stimulace, která ovšem může být zabezpečena pouze v individuálním kontaktu. Tedy, jak zdůrazňují autoři, je pro dítě v období raného dětství důležitá individuální péče a blízký důvěrný vztah, pokud se mu takovéto péče nedostává nebo mu výrazně chybí, poruchy již bývají nenapravitelné.

Jak ale také upozorňují Ptáček a kol. (2011, s. 46), v ústavních zařízeních se ve většině případech ocitají děti s nepříznivou minulostí, které prošly špatnou prenatální i postnatální péčí a které jsou již od samého počátku svého života odmítány. Jejich vývoj je tedy většinou narušen již na samém začátku života. Podobný názor má také Vágnerová (2012, s. 19–23). Ta uvádí, že do dětských domovů putují děti především z dysfunkčních rodin, které mívají problémy v chování i v prožívání, a je tedy přirozené, že se jejich dřívější zkušenosti v budoucnosti nějak projeví. Právě rodinné prostředí, ze kterého dítě

pochází, určuje, co bude považovat za důležité a co naopak, tedy pokud vyrostlo v nestandardním prostředí, většinou ho to ovlivní nežádoucím směrem. Nestabilní rodina se jen těžko může stát zdrojem pocitu jistoty a bezpečí, zrovna tak ale negativně působí časté stěhování, a zrovna tak rušivě působí násilná a rychlá změna životního stylu.

Na podobné skutečnosti upozorňuje také portál Dejme dětem šanci (2022). Poukazuje totiž na to, že všeobecně rozšířený pohled veřejnosti, která se domnívá, že se do dětského domova dostávají nechtěně narozené děti, které tam tráví téměř celá své dětství až do dospělosti, je mylný. Protože se děti z kojeneckých ústavů již daří vcelku úspěšně umisťovat do rodin, přichází do těchto zařízení děti mnohem starší. Ty bývají odebírány z vlastních rodin poté, co se ukázala být jako nefunkční, a většina dětí si z nich neodnáší zrovna příjemné zážitky. Tedy pohled na to, že ústavní výchova špatně připravuje děti na samostatný život, není podle portálu tak docela jednoznačná. Děti, které přicházejí do domovů, si totiž již přinášejí doživotní traumata a špatné návyky, a to právě z biologických rodin, takže dětský domov, i přes veškeré úsilí, které dětem věnuje, již nemůže napravit selhání vlastních rodičů dítěte. Navíc se opakovaně stává, že ne všichni profesionální pěstouni vnímají svoji práci jako poslání, někteří tím řeší svůj neutěšený finanční příjem. Pěstounská péče občas selhává, děti pak bývají vráceny do domova, a to i opakovaně, což je pro ně mnohem víc traumatické, než kdyby v domově zůstaly. Navíc, některé děti jsou v domově na svou vlastní žádost, a o umístění do náhradní rodiny nestojí. Umisťovat starší děti do pěstounské péče je pak poměrně komplikované.

3 FINANČNÍ GRAMOTNOST

Následující kapitola se zabývá finanční gramotností, kterou nejdříve charakterizuje, a to včetně definice vytvořené Pracovní skupinou pro finanční vzdělávání, která se odráží také v dalších materiálech zaměřených na základní a střední školství. Hlavní úlohu v oblasti finanční gramotnosti má u nás Ministerstvo financí, jehož činnost je v první podkapitole také popsána. Dále je pak věnována pozornost finanční gramotnosti dětí, které prošly ústavní výchovou, na závěr jsou uvedeny některé praktické rady, jaké aktivity je možné použít k tomu, abychom mladé lidi naučili finanční gramotnost.

3.1 Definice a charakteristika

Gramotností se obvykle myslí to, že se člověk naučí číst a psát, což většinou zvládne během několika let docházky do základní školy (Průcha a spol, 2003). S rozvojem vzdělanosti v moderní společnosti se však takto pojatá gramotnost začala považovat za naprosto samozřejmou, a tak se postupem času tento pojem rozšířil a získal řadu dalších významů. Je tak možné hovořit o gramotnosti funkční, počítačové, zdravotní, sociální nebo například ekonomické. V podstatě se tak pojem gramotnost ve spojení s kteroukoliv oblastí používá všude tam, kde potřebujeme zdůraznit, že znát daný pojem nestačí. Je potřeba chápat jeho obsah, souvislosti a praktické využití. Ve školství je gramotnost nejvíce spojována s gramotností čtenářskou, matematickou a přírodovědnou, v poslední době ale také s gramotností informační a v neposlední řadě samozřejmě s gramotností finanční (Kolektiv autorů, 2010, s. 4).

Právě na ni je v dnešním světě kladen stále větší důraz, protože člověk se s finančními záležitostmi setkává poměrně často. Nabídka finančních služeb se stále rozšiřuje, zrovna tak se ale také zvětšují rizika spojená s demografickými změnami nebo se slábnoucí sociální rolí moderního státu (Palečková, Řezáčová a Tomášek, 2014, s. 3). Jak navíc upozorňuje Ministerstvo financí (MF ČR, 2019, s. 6), potřeba finanční gramotnosti u nás nově nabyla na významu po sametové revoluci v roce 1989. Porevoluční doba totiž přinesla do naší země poměrně výrazné společensko-ekonomické změny, a zvýšila nároky na občany v oblasti jejich ekonomického rozhodování a odpovědnosti za jejich finance. Na trhu práce se značně omezily sociální jistoty, ale finanční služby se rozvíjely poměrně dynamicky, přičemž legislativní procesy, které na ně zareagovaly, přišly až se zpožděním. Z toho důvodu se tak poměrně vysoký počet občanů ocitl ve složitých

finančních potížích. Nejvíce na to doplatili senioři a sociální slabší lidé, pro které bylo příliš náročné vyrovnat se s principy tržní ekonomiky a s produkty finančního trhu.

Výzkum úrovně gramotnosti, a to v jeho jednotlivých složkách, tedy například gramotnosti čtenářské či matematické, je zkoumán v pravidelných tříletých intervalech v rámci vzdělávacího projektu PISA (Programme for International Student Assessment). Na gramotnost finanční se tento program zaměřil v roce 2012. Testování bylo prováděno v 18 zemích, účastnilo se ho asi 29 000 žáků, v Čechách to bylo 1 207 žáků. Čeští žáci se zařadili mezi 7 zemí s nadprůměrnými výsledky, přesto celá jedna desetina testovaných žáků nedosáhla ani základní úrovně finanční gramotnosti (Palečková, Řezáčová a Tomášek, 2014, s. 5–9). Dospělá populace je na tom dokonce o trochu hůře. Ministerstvo financí České republiky uskutečnilo podobný výzkum, zaměřený právě na dospělé, v letech 2010 a 2015. Na základě měření bylo zjištěno, že mezinárodně se naše republika řadí do mírného podprůměru.

Definování finanční gramotnosti není ujednoceno. Podle Remunda (2010) je finanční gramotnost míra toho, jak člověk rozumí finančním pojmům a jakou má schopnost hospodařit se svými vlastními financemi. Důležitá je ale také další schopnost, a to skutečnost, jak je vnímána dlouhodobá perspektiva, zda je v rámci hospodaření efektivně zohledňována, a to především v rámci přicházejících životních událostí a měnících se ekonomických podmínek.

Ministerstvo financí definuje finanční gramotnost jako schopnost, kterou občan potřebuje, aby dosáhl finanční prosperity, a to tím, že se umí zodpovědně finančně rozhodovat (MF ČR, 2022).

Poměrně jednoduše vysvětluje problematiku Šídlo (2012, s. 5), který uvádí, že finanční gramotnost především znamená, že dostaneme-li se k nějakému finančnímu obnosu, dokážeme si ho chvíli udržet a hned o něj nepřijít. Jde tedy o to, mít trochu selského rozumu, který nám říká, že je potřeba vytvářet si finanční rezervu, díky které dokážeme pokrýt neočekávané výdaje. Zrovna tak je ale také potřeba se umět zorientovat na finančním trhu, včas odhalit finanční nabídky, které nejsou zrovna nejvýhodnější, o všem trochu přemýšlet, hned nedůvěřovat každému a nenechat druhé, aby za nás o našich příjmech rozhodovali.

U nás se ale nejvíce používá definice, která vznikla v roce 2007. Podle té je finanční gramotnost soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů lidí, které jsou potřeba k tomu, aby takový člověk dokázal zabezpečit sebe i svoji rodinu, a to tak, že se dokáže aktivně účastnit trhu finančních produktů a služeb. Občan, který ovládá dostatečně finanční gramotnost, se umí orientovat v problematice peněz a cen, dokáže vytvářet a spravovat svůj i rodinný rozpočet, a to i v případě, že se jeho finanční závazky i životní funkce změní. Finanční gramotnost je složena ze tří částí. První je peněžní, kam patří hotovostní i bezhotovostní transakce s financemi a jejich správa, pak cenová, tedy schopnost rozumět cenovým mechanismům a inflaci, a poslední rozpočtová, která je nezbytná k tomu, aby člověk uměl spravovat svůj rozpočet (Kolektiv autorů, 2011, s. 62–63).

Zmíněná definice vychází z Národní strategie finančního vzdělávání. Již v roce 2006 totiž vznikla Pracovní skupina pro finanční vzdělávání. Jde o nezávislou platformu, v níž je zastoupeno několik institucí, jako je Ministerstvo financí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo průmyslu a obchodu, Česká národní banka, ale také zástupci profesních asociací, vzdělávacích projektů nebo Výzkumného ústavu pedagogického. O rok později byla zveřejněna Strategie finančního plánování, ta byla aktualizována v roce 2010. Snahy začlenit finanční gramotnost do vzdělávacího systému začaly již v roce 2007, kdy byl představen dokument Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách (Kolektiv autorů, 2011, s. 62).

Povinně se však stala finanční gramotnost součástí základního vzdělávání až od 1. 9. 2013. Na prvním stupni se vyučuje v předmětu člověk a jeho svět, na druhém ve výchově k občanství, ale měla by být také zařazena do výuky matematiky a Informačních a komunikačních technologií. Finanční vzdělávání má však u nás dvou pilířovou strukturu, prvním již zmíněný pilíř je zacílený na základní školy, druhý potom na dospělé, ten je pak aplikován na středních školách (Hesová, 2013, s. 5–6).

Podle Doležalové a Petráškové (2021, s. 4–25) však u nás není v oblasti vyučování finanční gramotnosti jednotný přístup. Zatímco některé školy zavedly samostatný předmět Finanční gramotnost, jiné ji začlenily do některých předmětů, především matematiky a občanské výchovy, jiné zvolily mezipředmětový přístup. Ten pokládají autorky za nejlepší a doporučují tak zavést mezipředmětovou spolupráci mezi učiteli,

protože finanční gramotnost se úzce dotýká více předmětů. Jako taková má samozřejmě nejbližší k matematice, proto je doporučováno zařazovat do její výuky úlohy zaměřené na nakupování, rodinný rozpočet, půjčky a slevy, a to i z nabídek konkrétních reklam a letáků. Úzce je však spojena finanční gramotnost také s gramotností čtenářskou, tedy je možné pracovat s texty, které se týkají financí a učit se jim dobře porozumět. V neposlední řadě je důležité propojení finanční gramotnosti s gramotností digitální, tedy její vyučování v hodinách informačních technologií je více než žádoucí.

To, co by děti a studenti měli znát, uvádějí Standardy finanční gramotnosti, které vyšly již v roce 2007, v roce 2017 byly aktualizovány. V nové verzi je oproti té původní posílena kompetence v oblasti bezhotovostních platech, ochrany osobních údajů, posuzování nabídky služeb a zboží, sestavení rozpočtu, zabezpečení na stáří, vzniku a rizika půjček nebo důsledků nesplácení (MF ČR, 2017).

Spolu se školní mládeží probíhá samozřejmě také vzdělávání dospělých. Za nejnáročnější je přitom považováno finanční vzdělávání seniorů, kteří se příliš spoléhají na záchranou síť státu, finančnímu trhu nedůvěřují, a navíc mívají nižší digitální gramotnost. Dospělí mohou využít například webu, který spravuje právě Ministerstvo financí, s názvem Proč se finančně vzdělávat (www.psfc.cz), kde se mohou dozvědět informace o tom, jak fungují finanční trhy, jaká mají rizika, jak zacházet s rodinnými financemi či jak řešit osobní finanční problémy (MF ČR, 2019, s. 10). Využít ale mohou služeb některých organizací, jako je například organizace Centrum finanční gramotnosti, která taková vzdělávání nabízí již od roku 2012, a to všem věkovým skupinám (CEFIG, 2022).

Celkově, v rámci dětské, dospívající i dospělé populace, je hlavním garantem ekonomické bezpečnosti občanů právě Ministerstvo financí, kdy plní dvě hlavní úlohy. První z nich je zajištění ochrany spotřebitele na finančním trhu, kam například patří novela insolvenčního zákona nebo snížení odměny exekutorům. Druhou roli sehrává právě v oblasti finančního vzdělávání. Jde o jeden z klíčových nástrojů, který by měl přispět k dlouhodobé stabilitě spotřebitelů a domácnosti tím, že naučí spotřebitele odpovědně se finančně chovat. Efekty takového vzdělávání se však projeví až o generaci později, a ani vysoká úroveň finanční gramotnosti nemůže zaručit, že se občané budou skutečně chovat odpovědně (MF ČR, 2019, s. 9–10).

Ministerstvo financí uvádí obecné zásady, které by vzdělání ve finanční gramotnosti mělo mít. Patří sem:

- jednoduchost, srozumitelnost (Simple-to-Understand) a zapamatovatelnost (Easy-to-Remember),
- vyváženost pozitivních a negativních sdělení,
- identifikace klíčových informací a jejich vizuální zdůraznění (Salience and Anchoring Effect),
- maximální možná individualizace/personalizace sdělení,
- odstranění bariéry (posílení komunikační důvěry) mezi lektorem a příjemcem finančního vzdělávání (Connexion-and-Trust Approach),
- využití simulace klientských situací vznikajících u finančních služeb,
- využití interaktivních/digitálních technologií (např. sebeomezujících limitů, kalkulátorů, nástrojů pro uplatňování spotřebitelských práv) (MF ČR, 2019, s. 10).

3.2 Finanční gramotnost dětí z dětských domovů

V roce 2015 provedla agentura Ipsos poměrně rozsáhlý výzkum s dětmi, které se chystají opustit dětský domov, zaměřila se však i na ty, které ho opustili před rokem až šesti lety. Na základě tohoto výzkumu pak vyplynuly některé závažné nedostatky v oblasti integrace těchto dětí do běžné společnosti. Děti mají předně nedostatečné výsledky ve vzdělání. Více než polovina mladých lidí sice před odchodem z domova plánuje, že bude studovat, po odchodu však studuje pouze jeden z deseti, přičemž většinou si pouze dodělávají vzdělání, které započali ještě v domově. Tito mladí lidé příliš nevědí o existenci neziskových organizací, většinou se o nich dozívají až ve chvíli, dostanou-li se po opuštění dětských domovů do problémů. Pouze 13 % dětí má navíc našetřeno peníze na dobu, až z domova odejdou. To vše přispívá k tomu, že jejich finanční gramotnost je nižší než u dětí, které vyrostly v běžných rodinách (Mimo domov, 2015).

To, že děti z dětských domovů nejsou příliš připraveni na život mimo domov, a to především v oblasti finanční gramotnosti, uvádí také Minaříková (2021). Semináře, které jsou v domovech pravidelně pořádány, nestačí k tomu, aby se děti postaveny čelem k realitě, uměly s touto problematikou vyrovnat. Děti sice dostávají kapesné, se kterým hospodaří sami, ale stravu, hygienu, ubytování či třeba finance na kroužky za ně platí domov, do jehož účetnictví nevidí. Stává se, že i když si zajistí bydlení a najdou práci,

nemají například na zakoupení telefonu, jehož cena je překvapí, protože předtím jim ho například pořídili sponzoři. Protože telefon ale chtějí rychle, pořídí si ho například za pomoci nebankovní půjčky, jejíž úroky jsou tak vysoké, že je nejsou schopny platit, čímž se dostávají do dluhové pasti, a to i přesto, že ještě za pobytu v domově byly o těchto rizicích informovány. Také se stává, že se neregistrují na úřadu práce, takže za ně není odváděno zdravotní a sociální pojištění, čímž si dělají další dluhy. Dětem totiž chybí vzor rodičů, a i když mnohé z nich ve své biologické rodině pobývaly, většinou nezaznamenaly příliš inspirativní vzor v oblasti hospodaření, protože pocházejí ze sociálně slabého prostředí.

Přestože je již finanční gramotnost povinně zahrnuta do výuky základních i středních škol, snaží se i samotné dětské domovy formou seminářů finanční gramotnosti připravit mladé lidi na samostatný život. K dispozici je tak celá řada projektů a vzdělávacích programů, které jsou zaměřeny právě na dětské domovy. Takovéto kurzy má v nabídce již zmíněné Centrum finanční gramotnosti (CEFIG). To pořádá jednodenní až čtyřdenní programy pro děti z dětských domovů, které jsou interaktivní, plné her, zábavných aktivit, sportování i tancování, takže děti se nenudí a skutečně se něco dozví (CEFIG, 2022). Jiné kurzy pořádají pro dětské domovy také vysokoškolští studenti. Studenti z Masarykovy univerzity Brno například připravili v letošním roce aktivity v oblasti finanční gramotnosti pro Dětský domov Cheb a Horní Slavkov, kde byl proveden dále zmíněný kvalitativní výzkum, představený v praktické části.

Mladým lidem, kteří se po odchodu z dětského domova snaží postavit na vlastní nohy, pomáhá například projekt Patron, v rámci kterého je mladému člověku určen patron, který mu po opuštění domova pomáhá s porozuměním účtům, s chodem úřadů či s bankovním trhem. Patron je tedy člověk, který sice nemá zkušenost se sociální prací, ale je pro tyto dospělé děti důvěrníkem a kamarádem, a navíc se může dítěti věnovat individuálně. Vychovatelé se sice snaží, ale v počtu dvou vychovatelů na osm dětí se nemohou svým svěřencům věnovat tak individuálně, jako dobrovolník patron (Minaříková, 2021).

Děti v ústavních zařízeních mají podle zákona nárok na kapesné, jehož výše se odvíjí od výchovných hledisek, která jsou nastavena ve vnitřním řádu daného zařízení. K narozeninám, ukončení studia nebo k jiným podobným příležitostem mu pak zařízení dává osobní dary, přičemž může jít i o peněžitý příspěvek. Navíc má mladý dospělý, který

z domova odchází, nárok na věcnou pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek (zákon č. 109/2002 Sb., č. 31–33).

3.3 Praktické rady, jak děti učit finanční gramotnosti

Sokolová (2022) doporučuje začít s výukou finanční gramotnosti již v předškolním věku, protože už s takhle starými dětmi se dají hrát hry na obchod nebo na kavárnu, čímž se mohou rozvíjet znalosti v oblasti směňování věcí za peníze. Děti se tak také dozví, kolik co stojí a jak se peníze vlastně vydělávají. Zrovna tak si ale mohou i peníze sami vyrábět, malovat a zdobit podle vlastní fantazie.

Sokolová (2022) také radí, aby rodiče před svými dětmi finanční záležitosti netajili, naopak je lepší je zapojit do diskusí o tom, jak s penězi rodina hospodaří. Podobně to vidí Laniado (2002, s. 15). Doporučuje například vytvořit dětem systém M-N, aby pochopily, co je nutné a co je možné. Do systému N (nutný) patří věci jako jsou platby za energie, vodu, bydlení či nejnutnějších oprav v domácnosti, také nákup základních věcí a potravin, které jsou k životu potřeba. Druhý systém M (možné) představují nadstandard. Když dospělí zařadí své děti do systému N, tedy spolu s nimi budou rozhodovat o tom, co je potřeba koupit, aby byl zajištěn normální chod domácnosti, mohou se pak také všichni podílet na systému M, tedy společně rozhodnout, co udělají se zbytkem financí.

Sokolová (2022) podotýká, že dalším způsobem je dávat dětem kapesné, ačkoliv není zcela sjednocen názor odborníků, ve kterém věku s ním začít. Ostatně také Laniado (2002, s. 16–17) doporučuje, aby děti hospodařily se svým vlastním příjmem. Uvádí celkem pět způsobů, jak ho mohou získat. Jednou možností je odměna za drobné domácí práce, ačkoliv dodává, že to má i svá rizika, jako to, že platíme dětem za to, co by měly dělat automaticky, nebo se nemusíme vždy shodnout v představách o tom, v jaké kvalitě a množství by měly být vykonávány. Proto je zřejmě výhodnější poskytovat mu kapesné, a to předem danou finanční hotovost vždy v pravidelném termínu, nezávisle na tom, jak se chová a co dělá. Děti také mohou dostávat peníze tehdy, když si o ně sami řeknou. To by ovšem mělo mít svá pravidla. V některých rodinách bývá zakládána společná pokladnička, kam rodiče přispívají a ze které si dítě může vzít peníze, jestliže je potřebuje. Mělo by ale s ním být hovořeno o tom, co kupovat, aby to nebylo zbytečné plýtvání, nebo mluvit o tom, aby také myslelo na další sourozence, pro které by také mělo v kasičce něco

zbít. U starších dětí je samozřejmě možné získat peníze za vlastní práci mimo domácnost, tedy najít si nějakou brigádu.

Nelze přesně říci, jaká výška kapesného by měla být dítěti poskytována. Je samozřejmě závislá na finanční situaci, ale také na etickém cítění rodičů. Když už ale dítěti kapesné dáváme, měli bychom ho vnímat jako jeho vlastní majetek, a nechat ho tedy, ať si o tom, jak s ním naloží, samo také rozhodne. S mladšími dětmi je pak vhodné jít nakupovat, přitom bychom ale měli být pouze v roli průvodce, a nechat dítě, aby si nakoupilo podle vlastního uvážení (Laniado, 2002, s. 23).

Je také dobré naučit děti hospodařit se svými financemi, a to například tím, že společně vytvoříme tři pokladničky, jednu s názvem Na útratu, druhou Úspory a třetí Dávání. Dítě si je do těchto kasiček může samo rozdělovat. Až si bude chtít koupit něco jenom pro sebe, vezme hotovost z kasičky na útratu. Dárky pro kamarády bude kupovat z kasičky třetí, určenou na dávání, na něco cennějšího si pak bude šetřit v kasičce Úspory (Sokolová, 2022).

Křenková a kol. (2012, s. 10–40) ve své publikaci Rozumíme financím II. podrobně popisuje několik her zaměřené na rozvoj dovedností v oblasti finanční gramotnosti u dospívajících, tedy těch, kterým je patnáct až osmnáct let, a které lze vcelku jednoduše aplikovat nejen do rodin a školního vyučování, ale také například do volnočasových aktivit rodinné skupiny v dětském domově. S tím, jak vlastně funguje inflace, je může seznámit hra na historické nákupy, ve které hráči hledají lístečky s názvy zboží z různého časového období a posléze se snaží odhadovat, kolik tehdy mohly stát. Jinou cenu měl například chleba ve třicátých letech minulého století, jinou v šedesátých a jinou dnes.

To, jakou podobu mohou mít vlastně peníze a jaké jsou mezi nimi vztahy, jim může objasnit hra nazvaná Koruniny narozeniny. Při ní je potřeba vytvořit několik skupinek hráčů asi o šesti členech. Jejich cílem je vymyslet, co všechno se takové koruně mohlo během jednoho roku stát. Mohla například ležet nějakou dobu na účtu, stát se poplatkem za předčasný výběr, být vybrána z bankomatu nebo utracena někdy v kavárně. Při ztvárnění života koruny se nekladou meze fantazii, může jít tak o poměrně velkolepé divadelní představení (Křenková a kol., 2012, s. 15).

Stejně kreativní je hra na poplatky a balíčky. Děti při ní vymýšlejí poplatky za obvyklé činnosti a vymýšlejí nejrůznější balíčky služeb a slev tak, aby jim přinesly co největší

zisky. Na své balíčky vytvoří reklamy. Po nějakou dobu jsou pak dané věci, jako například otvírání dveří, obědy či například použití nějakého náradí zpoplatněny, děti si přitom píšou do notýsku, co za co mají zaplatit. Po ukončení placeného období si potom všichni spočítají, kolik je tyto zpoplatněné služby stály. Vyhodnocuje se, která služba vydělala nejvíc peněz nebo například to, kdo utratil nejméně (Křenková a kol., 2012, s. 17–20).

Výše uvedené náměty, jak s dětmi v oblasti finanční gramotnosti pracovat, jsou však pouze malou ukázkou toho, jak děti finanční gramotnost učit. Proto, aby si vychovatelé v rámci rodinných skupin mohli nějaký takto zaměřený program sestavit, je-li to v rámci jejich pracovního vytížení možné, proto doporučuji obstarat si nějakou publikaci, ze které lze čerpat inspiraci. Jednou možností je kniha italské autorky Nessii Laniado *Děti a peníze* z roku 2002. U nás pak podobnou publikaci napsala také Helena Křenková ve spolupráci s dalšími autory. Publikace *Rozumíme financím I.* a *Rozumíme financím II.* vydal Junák, obě obsahují spoustu návodů a her pro osvojení finanční gramotnosti. První díl je zaměřen na děti ve věku jedenácti až patnácti let, druhý pak na děti ve věku patnácti až osmnácti let. Obě jsou také volně dostupné na internetu. Na trhu je však k dispozici celá řada knih, ze kterých je možné čerpat, zrovna tak lze samozřejmě dobré náměty najít také na internetu.

PRAKTICKÁ ČÁST

V teoretické části byla na základě komparace odborných zdrojů popsána nejen problematika dětí vyrůstajících v ústavní péči, ale také to, jak jsou takové děti připraveny k odchodu do života. Následující výzkum, který byl uskutečněn v konkrétním zařízení, a to v Dětském domově Cheb a Horní Slavkov, si klade za cíl vytvořit si představu o tom, jak jsou mladí lidé obeznámeni s finanční problematikou, ať už vlastní či rodinné skupiny, v níž žijí, jak vidí svoji budoucnost, a to především z hlediska finančních kompetencí.

4 POPIS VÝZKUMU

4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cíl výzkumu: Zjistit, jaká je finanční gramotnost dětí ve věku patnácti let a starších žijících v Dětském domově Cheb a Horní Slavkov.

Hlavní výzkumná otázka: Jaká je finanční gramotnost dětí ve věku patnácti let a starších žijících v Dětském domovech Cheb a Horní Slavkov.

Dílčí výzkumné otázky DV1: Jak tyto děti hospodaří se svým vlastním finančním příjmem?

Dílčí výzkumná otázka DV2: Jak jsou tyto děti obeznámeny s finančním rozpočtem vlastní rodinné skupiny?

Dílčí výzkumná otázka DV3: Jak si tyto děti představují, že budou hospodařit s financemi, až se jednou osamostatní?

4.2 Metodologie

Pro provedení výzkumu byla zvolena kvalitativní metoda. Ta je založena na kontextuálnosti, tedy na hledání vzájemných souvislostí mezi zkoumanými jevy, a je proto neopakovatelná. Fenomén, který je předmětem výzkumu, nějak vzniká, rozvíjí se a zaniká, tedy dalším důležitým prvkem tohoto výzkumu je procesuálnost a dynamika. Do samotného procesu zasahuje o osoba výzkumníka. Ten se především snaží sblížit se s účastníky výzkumu, tedy s informanty, kterým se snaží porozumět a proniknout do jejich světa tak, aby výsledky výzkumu mohl co nepřesněji popsat (Miovský, 2006, s. 18 – 19).

Data byla v dále popsaném výzkumu získávána pomocí polostrukturovaného rozhovoru, který je při kvalitativním výzkumu jednou z nejčastěji používaných metod. Rozhovor byl připravován dopředu, byly stanoveny okruhy závazných otázek. Přesto byl pak informantům poskytnut prostor, aby se k otázce blíže vyjádřili, zrovna tak ani nebylo stanoveno pořadí, jak otázky budou kladeny a v případě potřeby byly použity také otázky návodné, doplňovací nebo zjišťovací, kterými bylo zkoumáno, zda je odpověď dobře chápána (Miovský, 2006, s. 159 – 161).

4.3 Průběh výzkumu

Všichni informanti byli členové některé z rodinných skupin v Dětském domově Cheb a Horní Slavkov. S výzkumem souhlasili, rozhovor byl uskutečněn v soukromí, většinou na jejich pokojích. Informanti byli seznámeni s tím, že ve výzkumu nezazní jejich jména, protože výzkum je anonymní, a byli ubezpečeni o tom, že získaná data budou použita pouze za účelem vypracování této bakalářské práce.

Rozhovory probíhaly v průběhu týdne 3. až 10. listopadu 2022, trvaly přibližně 10 až 15 minut. Byly se svolením informantů nahrávány na mobilní telefon a následně převedeny do písemné podoby, aby se tak daly lépe analyzovat. Ukázka jednoho rozhovoru je k nahlédnutí v příloze B.

4.4 Limity výzkumu

Limity výzkumu jsou na straně účastníků i výzkumníka. Všichni informanti jsou mladí dospělí lidé, kteří několik posledních let strávili v dětském domově. Vzhledem ke svému věku je možné, že odpovědi zkreslovali ve snaze podat výzkumné osobě co nejsprávnější informace. Tato skutečnost byla ošetřena opakovaným ujištěním, že získaná data nebudou nijak zneužita. Přesto tím, že výzkumnice byla zároveň pracovnící domova, je možné, že k určitému zkreslení dojít mohlo. Po informantech však nebyla vyžadována data, jejichž vyslovení by bylo nějak ohrožující, tedy lze předpokládat, že z hlediska validity nejsou ve výzkumu nějak znatelné výkyvy.

4.5 Výzkumný vzorek

Děti ve věku 15–18 let.

Tabulka 1: Složení výzkumného vzorku

Informant	Věk	Pohlaví	Celková délka pobytu v DD
I1	19	žena	3
I2	16	muž	11
I3	18	muž	4
I4	17	žena	9
I5	15	muž	5
I6	20	muž	3
I7	15	muž	1
I8	15	muž	4

Zdroj: autor práce, 2022 (vlastní šetření)

4.6 Charakteristika místa šetření

Dětský domov Cheb a Horní Slavkov je příspěvková organizace, v jejímž vedení stojí ředitel a jeho zástupkyně, dále domov zaměstnává ekonomku, účetní a dvě sociální pracovnice, jednu pro domov v Chebu a druhou pro Horní Slavkov. Domov se v první řadě řídí zákonem č. 108/2002 Sb., v aktuálním znění, o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, vnitřně je jeho chod upraven vnitřním řádem.

Dětský domov zajišťuje náhradní výchovnou péči dětem ve věku od tří let do osmnácti, případně do devatenácti let. Bydlet v něm ale mohou nezaopatření mladí dospělí až do věku 26 let, připravují-li se na budoucí zaměstnání. Ti musí po dovršení dospělosti podepsat s domovem smlouvu o pobytu.

Dětský domov má celkem dvě zařízení, v každém z nich může bydlet 24 dětí. Ve středisku Cheb je domov umístěn ve vile, v níž jsou tři bytové jednotky, v Horním Slavkově bydlí ve třech klasických bytech umístěných ve městě. V každé bytové jednotce nepobývá více jak osm dětí různých věkových kategorií. Cílem je, aby děti vyrůstaly v co nejběžnějších podmínkách, které se co nejvíce přibližují normálnímu rodinnému životu. Proto tyto děti také navštěvují běžné školy a dochází na volnočasové aktivity, které jsou ve městě nabízeny dalšími školskými zařízeními (Dětský domov Cheb a Horní Slavkov, 2022).

Chod každé rodinné skupinky je zajištěn dvěma denními vychovatelkami, přičemž každá z nich má jako kmenové určené čtyři z nich. Těm zajišťuje ošacení a další věci osobní

potřeby, ale také volnočasové aktivity nebo pravidelné či akutní návštěvy lékaře. Noční chod zajišťují vychovatelky noční, které také mají na starosti pořádek, praní, žehlení či ranní vypravování dětí do školy, a je-li potřeba, také návštěvu lékaře. Vychovatelky se střídají v režimu krátký a dlouhý týden, přičemž každá denní vychovatelka má k dispozici 13 000,- Kč, z čehož hradí chod domácnosti. Peníze na konci každého měsíce vyúčtovává vedení domova na základě účtenek, proto musí vše hradit v hotovosti.

Až na výjimky, většina dětí, které v domově pobývají, rodiče mají. Ti o ně nepečují, většinou z důvodu výkonu trestu, nebo odebrání na základě žádosti OSPOD, některé z nich jsou v dětském domově na vlastní žádost. Jde o takové děti, u nichž již důvody pro ústavní péči pominuly, ale které se v rámci soudního řízení rozhodly v domově zůstat, protože vyhodnotily pobyt v domově lepší, než pobyt u rodičů. Děti jezdí domů na víkendy, svátky nebo na prázdniny. O takovýto pobyt žádají jejich rodiče, kteří kontaktují sociální pracovníci domova a podají žádost o krátkodobý pobyt, která je většinou kladně vyřízena. Dítě je následně tzv. odepsáno z domova a nemá po dobu tohoto pobytu nárok na stravné ani kapesné.

Na osobní potřeby dítěte, jako je oblečení, potřeby do školy, léky a podobné věci je vyčleněna částka 1 200,- Kč. Tyto finance nelze používat jako výchovný prostředek, tedy ztratí-li či rozbije-li dítě nějakou svoji věc, je mu zakoupena nová.

Každé dítě může navštěvovat alespoň dvě volnočasové aktivity, někteří jich ale mají i více, zatímco jiné na ně odmítají chodit. V létě jezdí alespoň na dva tábory, z nichž jeden může být i příměstský. Některé ale pobývají celé léto u rodičů.

Výchovná opatření, a to včetně výše kapesného, definuje vnitřní řád domova. Odměny jsou proto vydávány na tomto základě schvaluje je ale také ředitel domova.

Tabulka 2: Měsíční kapesné

Věk dítěte	Výše měsíčního kapesného (v Kč)	
	minimální	maximální
do 6 let	40,-	60,-
6–10 let	120,-	180,-
10–15 let	200,-	300,-
15–26 let	300,-	450,-

Zdroj: autor práce, 2022

Dětem se většinou vyplácí minimální částka, kapesné se potom zvyšuje, a to až na částku maximální, na základě kritérií uvedených ve vnitřním řádu. Návrh na zvýšení podává vychovatel.

Kritéria, na jejichž základě se zvyšuje kapesné:

- Dobrovolně vykonaná práce nad rámec svých povinností.
- Dosažení úspěchu či účast na sportovních a vědomostních soutěžích, uměleckých vystoupeních a při prezentaci dětského domova.
- Mimořádná aktivita v zájmové činnosti.
- Aktivní účast při vylepšování domova.

Mimo kapesné ovšem dítěti náleží také osobní dary, které mu domov poskytuje k narozeninám, k úspěšnému ukončení studia či k jiným podobným příležitostem. Nemusí jít přitom o věcný dar, ale také o peněžitý příspěvek. Tyto dary se poskytují na základě věku dítěte, výchovných opatřeních a délky pobytu dítěte v domově v průběhu kalendářního roku.

Přehled příležitostných darů (hotovosti):

- Narozeniny: 300,- Kč.
- 18. narozeniny: 1 000,- Kč.
- Ukončení střední nebo vysoké školy: 700 – 1 000,- Kč.
- Vánoční dárek: 400,- Kč.
- Mimořádná akce během roku: 200,- Kč.
- Ukončení školního roku: 50,- Kč.

Hodnota osobního daru se však řídí ustanovením zákona č. 460/2013 Sb., § 3, podle kterého může dosahovat maximálních částek:

- 1 740,- Kč, jde-li o dítě do 6 let věku.
- 2 140,- Kč, jde-li o dítě od 6 do 15 let věku.
- 2 450,- Kč, jde-li o dítě od 15 let.

Tato částka ovšem musí být rozpočítána na celý kalendářní rok, takže například mladému dospělému členu rodinné skupiny ve věku 18 let jsou poskytovány tyto finanční dary:

Svátek	100,-
--------	-------

18. narozeniny	1 000,-
Ukončení studia	700,-
Vánoční dárek	400,-
Mimořádná akce během roku	200,-
Ukončení školního roku	50,-

.....

CELKEM **2 450,- Kč**

Finance, které dítě získá z domova nebo které dostane od svých rodičů, jsou určeny pouze pro jeho osobní potřeby, které si dítě určuje samo. Je tedy na něm, zdali si peníze schová a postupně šetří, nebo zdali je okamžitě utratí.

Rodiče dětí mají samozřejmě nadále vyživovací povinnost, tyto finance však dítě do rukou nedostane, zrovna tak mu není k dispozici ani jeho případný sirotčí důchod, ten mu spravuje opatrovník. Pokud si dítě přivydělává na brigádách, pak domovu odvádí procenta z výdělku. Dosáhne-li však plnoletosti, pak již tyto peníze dostávají, z této částky pak platí pobyt v domově.

5 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

5.1 Vyhodnocení dílčí výzkumné otázky DVO1

První dílčí výzkumná otázka DVO1 se zajímala o to, jak informanti získávají svůj finanční příjem a co s ním dělají.

Všichni informanti, protože jsou členem rodinné skupiny dětského domova, dostávají kapesné, ale ne každý z nich to vnímá jako svůj příjem. **Kapesné jako pravidelný příjem** uvedli pouze čtyři informanti. Mimo informanty I4 a I8 také informantka I2, která ho nazývá: „*peníze, co dostávám od tety*“. Je tak možné, že kapesné, které mladí dospělí dostávají, chápou podobně jako informant I7, který si nakonec vzpomněl, když řekl: „*jo, no to tady dostávají všichni*“.

Brigádu jako důležitý příjem vnímají všichni starší, tedy plnoletí informanti, kteří si pomocí ní svůj příjem vylepšují (I1, I3, I6). Plnoletost ale nemusí nutně znamenat docházku na brigádu. Informantka I5, které je již 17 let, ji totiž ani neplánuje, protože se cítí být příliš vytížena školními povinnostmi.

Mimo kapesné a brigádu vyjmenovali informanti i **jiné příjmy**. Může to být například prodej železa (informant I5), rodinní příslušníci (informant I5, I7, I8) a také příspěvek na dítě, který je vyplácen dospělým informantům, který zmínili informanti I1 a I3.

Ze svých příjmů si pak někteří dokáží i **našetřit**. Plnoletí informanti to dělají vcelku běžně. Informantka I1 se pochlubila, že: „*šetřím, když chodím do práce, tam mám 320 korun denně, za stovku si nakoupím do školy, tu svačinu, a dvě stě si schovám..., no a z toho mám pak tak sto dvacet našetřených*“. Podobně to má spočítané také informant I3: „*měsíčně tak dejme tomu, že bych si vydělal třeba šest tisíc, tak ty tři tisíce ušetřím a ty tři tisíce jakoby rozházím, právě v tom oblečení*“. Někteří si své úspory schovávají v trezoru v domově, ale například informant I6 používá mimo to i vlastní účet: „*jsem si založil spořicí účet, tak se je snažím je mít tam, a když ne, tak je mám na normálním účtě, a když ne, tak je mám v trezoru*“. Informant I3 sice také účet má, ale peníze si tam nedává, protože: „*když to mám u tety v domově, tak mě to tak neláká do toho šáhnout*“. Vlastní účet má také informantka I1, ale ani ta si na něm našetří, protože: „*mi tam chodí ty přídavky na děti, ale za to platím paušál na telefon*“.

Potřebu šetřit má také informantka I4, která bude plnoletá příští rok: „*jo šetřím, docela jo, řekla bych, že mi to aj jde, že nemám nějakou potřebu to hned bouchnout za něco... se kouknu, jestli vážně něco potřebuju nebo ne, a když ne, tak si to schovám, většinou si to schovám rovnou, a vážně, když něco potřebu, tak si to koupím*“.

Informant I3 uvedl i jasný důvod, proč vlastně šetří: „*až odsad' vyjdu, tak abych měl... jakoby na byt... na kauci... na nájem... na nábytek popřípadě*“.

Mladší informanti tak silnou potřebu šetřit nemají, i když informant I8, který má navíc příjmy od své matky, uvedl, že šetří a peníze si: „*schovávám v kasičce na horší časy*“. Informant I5 šetřit plánuje: „*no, ted' to mám v plánu... si začít šetřit... kapesný utratím, jenom nějakou částku a zbytek si nechám*“. Dva informanti se o to i pokusili. Informant I2 uvedl, že: „*sem měl našetřeno... jsem si chtěl šetřit, ale bohužel jsem měl na něco chuť*“, a také informant I7 uvedl, že „*ušetřil jsem si ... tím způsobem, že jsem to ukládal a čekal jsem na další, další, další... dával jsem si je do trezoru*“. Informant I2 si pak postěžoval, že: „*kdybych měl tak dvakrát třeba víc, tak to by sem si hodně šetřil... ale ze třech stovek na jeden měsíc?*“.

Své peníze utrácí informanti nejčastěji za oblečení (I2, I3, I5, I6, I8), které potom rádi nosí do školy (I2), za jídlo (I1, I2, I4, I6, I7), které většinou okamžitě spotřebují: „*hned to sním*“ (informant I2) a za tabák (I1, I4, I6, I7). Dva z nich také uvedli knížky (I4, I6), informanti I4 a I6 zmínili věci do školy a informant I3 uvedl, že je utrácí v kavárně nebo restauraci s kamarády: „*tak za to jdu s kamarádama na kafe nebo někam na jídlo a takovýhle věci*“. Tři informanti uvedli (I1, I4, I6), že si ze svých peněz vylepšují svačiny, které jinak dostávají všichni v domově.

Někteří z nich při výčtu toho, co si kupují, trochu váhali se přiznat, zřejmě z důvodu, že své nákupy nepokládaly za příliš přijatelné. Takto reagoval například informant I2: „*kupuju si dobroty... no co vlastně... to nemůžu říct... to by mě pak někdo prásknul.... No dobře... tak chipsy... Red Bull*“.

Částky, které informanti udávali, že utratí, většinou nepřekračovaly jejich měsíční kapesné, jak konkrétně uvedl informant I5: „*Kolik že mě stojí? Většinou... no tak do mýho kapesného... takže tak tři sta*“. Podobně to sdělila informantka I4: „*stojí mě přibližně asi kolem 50,- Kč, je to většinou něco malého, nedělám to jako nákupy, celkově ale utratím tak kolem dvou tří stovek*“. Informant I2 uvedl částku dokonce i nižší: „*přijde tak na*

pajdu, teďka to vychází tak na stovku“. Také informantka I1, která má mimo kapesné i příjmy z brigády, má jasný přehled o tom, kolik může utratit: *„Tabák mě stojí sto sedmdesát. Cigarety nekupuju, když kupuju cigarety, tam mi nezbude nic*“.

5.2 Vyhodnocení dílčí výzkumné otázky DVO2

Dílčí výzkumná otázka DVO2 se zajímala o to, jak jsou informanti obeznámeni s chodem rodinné skupiny v oblasti finančního zajištění.

To, že se musí platit **nájem, elektřina a plyn** uvedli všichni kromě informanta I5. To, kolik takovéto záležitosti stojí, však nevěděli, protože jak uvedl informant I3: *„jako energie, nájem... to jde trochu mimo nás*“, nebo informant I6: *„tak to musí přece personál, jako vy tady*“. Někteří se však pokusili nějakou sumu alespoň odhadnout. Informant I2 se domnívá: *„elektrika tak padesát tisíc, voda... ta stojí tak čtyřicet tisíc... jako ročně na rodinou skupinu*“. Informant I6 odhaduje: *„no, to tak stojí... tak sto tisíc měsíčně*“.

Ohledně **jídla**, které uvedli všichni informanti, měli také všichni hrubý přehled o tom, kolik stojí, alespoň: *„přibližně od oka... to asi vím*“, jak uvedla informantka I4 nebo jak podotkl informant I5: *„no jakože takhle z paměti ne, ale když jakože přijdu do obchodu, tak jo*“. Ze stručného přehledu informantky I4 je znát, že potraviny někdy nakupuje: *„mléko kolem třiceti korun, chleba deset, dvacet... v Lídlu je za dvacet sedm jeden...másla čtyřicet třicet*“. Také informant I6 má přehled: *„mléko bez akce dvacet dva korun, chleba tak teď už třicet, másla tak padesát pět... jako margarín, normální másla bude stát možná víc*“.

Další položkou, kterou uvedli všichni, bylo **oblečení**, protože, jak uvedla informantka I4: *„v pytli taky asi chodit nebudu*“. Někteří to však nepokládají za tak důležité, jako například informant I2: *„skříň mám plnou oblečení a je mi to úplně k ničemu*“. Pro ostatní však je právě oblečení poměrně důležité, které si nakupují rádi i sami, jak například uvádí informant I3, který už disponuje vlastním příjmem z brigády: *„co se týče oblečení, tak já se dokážu rozšoupnout, takže jako ty dva tisíce úplně v pohodě*“.

Všichni až na dva (informant I6 a I8) také uvedli **hygienu**, informant I5 zdůrazňoval, že potřeba je: *„hlavně toaleták*“ a měl i přehled, na kolik přijde: *„a ten, když to vezmu takhle*

z patra... tak čtyry stovky". Informant I3 odhadl i cenu hygieny pro domácnost: „*co se týče hygieny, tam bych to viděl tak patnáct, určitě*".

Informantka I4 uvedla, že jsou potřeba: „*nějaký **standartní potřeby pro domácnost**, abychom nežili jako v nějaký jeskyni*". O tom, kolik takovéto věci stojí, měla přehled informantka I1: „*ještě třeba věci na praní, to stojí tak sto padesát, někdy sto devadesát, jako že prací prášek, do myčky kapsle taky něco přes stovku*". Informanti I1, I3 a I4 uvedli další potřeby pro děli. Informanti I3 a I4 si pak vzpomněli na věci do školy.

Výše uvedené položky pokládali informanti za důležité. Jako **nedůležité** pak dva uvedli (informant I1 a I5) bonbóny, protože ty jsou podle informantky I1: „*pro děti, jen když jsou hodný*", informantka I1 uvedla cigarety; počítače a mobily uvedli informanti I1 a I6, hračky informanti I4 a I7. Informant I6 se domnívá, že není potřeba zbytečně drahé jídlo a informant I8 by zas tak nutně nepotřeboval knížky. Informant I3, který je schopen utratit za oblečení docela vysoké částky, také sdělil, že: „*oblečení bych asi byl schopen ošidit*".

Zdá se, že na **nákupy** k zajištění potřeb rodinné skupiny někteří informanti docházejí. To, že chodí, uvedli informanti I2, I5 a I8. Z dalších výpovědí ale vyplývá, že se může jednat jen o občasné nákupy. Informantka I1 uvedla, že chodí někdy, informantka I4 řekla: „*pokud mě teta pošle, tak jo... jen tak, že bych já sama šla, to zase ne*", informant I6 chodí: „*no, o víkendu, když třeba teta řekne, že jí chybí vanilkový cukr*". A informant I7 byl poslán pro mléko, ale asi to není úplně běžné, protože dodal: „*ale kdyby mi dala seznam, tak bych byl schopnej nakoupit*".

Ovšem informant I3 se přiznal, že: „*takže pro rodinou skupinu, to ne, jako že bych dostal seznam*", zato ale chodí nakupovat, když je na návštěvě u svých blízkých: „*když jsem u svý tety (pozn. myslí tetu mimo domov), tak chodím nakupovat častěj, vždycky jdu na nákup s ní nebo i sám, nakoupit potřebný věci, třeba jídlo nebo do domácnosti, co je potřeba*".

Informanti až na jednoho (informant I5) se také pokoušeli odhadovat, **kolik by mohla stát večeře** pro jejich rodinou skupinu, která ve všech případech činila osm členů. Většina z nich (informanti I1, I3, I4 a I7) uvedla částky v rozmezí 400–500,- Kč, informant I8 to odhadl na 1 000,- Kč, informant I6 by za ní dal mezi 500–1 000,- Kč, informant I2 uvedl 1 000–2 000,- Kč.

Ohledně toho, **kolik by je stála svačina**, ale měli jasno všichni. Nejmenší částku uvedla informantka I4, protože: „*svačinu do školy mi většinou děláte vy, ale když si něco kupuju do školy, tak dvacku, pajsku*“, také informant I6: „*když se uskromním, tak mi stačí třicet korun*“, ačkoliv si umí představit i vyšší částku: „*no, když se neuskromním, tak tak stovku*“. Mezi 50 – 100,- Kč by také stačily informantům I1, I5, I7 a I8. Informant I5 i ví, co by si koupil: „*na svačinu by mi stačilo padesát korun... na housku a paštiku*“. Také informant I2 si to umí spočítat: „*Tak když tak přemýšlím...másla stojí šedesát, chleba pajsku, to je sto deset, sýr ...ten stojí kolem těch šedesáti pěti, jak kterej... takže to mám sto sedmdesát pět korun*“.

5.3 Vyhodnocení dílčí výzkumné otázky DVO3

Dílčí výzkumná otázka DVO3 zkoumala, jak si informanti představují, že budou nakládat se svými financemi, až se jednou osamostatní.

Až na patnáctiletého informanta I5 o tom, že by chtěli mít něco *naspořeno* před odchodem z domova, uvažují všichni. Částka se ale různí. Mezi 20 000–50 000,- Kč plánují mít naspořeno informanti I1, I4, I5 a I6, mezi 90 000–120 000,- Kč by pak chtěli mít informanti I3 a I8 a informant I2 počítá s tím, že by mohl mít 200 000,- Kč.

Vcelku logicky samozřejmě počítají všichni informanti s tím, že si po odchodu z domova musí **najít práci**, aby měli nějaký příjem. Především starší informanti o své budoucnosti rozmyšlejí více podrobněji. Například informantka I1 to vidí takto: „*já to mám, jakože tak naplánovaný, že půjdu na další obor, protože jak ukončím, tak půjdu na lepší.... A najdu si stálou práci, ale tak, abych chodila i sem, abych tady byla a měla peníze, že bych měla krátkej a dlouhej tejdén. A chodila bych jako že dálkově se učit*“ (pozn.: bohužel toto ale není možné, děti z dětských domovů musejí zařízení opustit ve chvíli, jakmile si sami začnou vydělávat, a nejsou tady již nezaopatřené).

Naplánováno to má také informantka I4: „*no budu pracovat...myslím, že by to mohlo dopadnout dobře.... podle mě si udělám nějakou dobrou vejšku, takže peníze by mohly být*“. Potřebu vzdělání k tomu, aby byla možnost najít si lepší práci, uvedl také informant I6: „*no budu si muset dodělat školu, ideálně s maturitou, abych se dostal k lepším pracovním příležitostem... najít si práci... a když ta práce bude s ubytováním, tak tím líp, to pak budu míň platit za nájemný a čím víc peněz ušetřím, z toho pak budu moct mít dovolenou*“. Informant I2 už dokonce i ví, že: „*pokud budu chodit na zemědělského*

strojaře, tam by sem měl mít hodně dobře, jako že dost... takže to by na něco teda asi že vyšlo“.

Někteří jsou si ale vědomi toho, že to v oblasti práce nemusí být zas tak jednoduché, jako například informant I3: *„určitě v první řadě, jako základ je si najít nějakou práci, to je asi logický, najít si nějakou práci, to jo... pak taky, jestli budu schopnej si ji udržet“.* Také informant I6 uvádí, že: *„no nějakou práci... třeba jenom dočasnou, než si najdu něco hlavního“.*

Všichni informanti také mají jasno v tom, že první výplata, stejně jako příspěvek od domova, který je ve výši 25 000,- Kč, musí jít na **uhrazení, kauce, nájmu a energií**. Například informantka I1 uvádí: *„z první výplaty si zaplatím nájem. To je asi tak dvacet tisíc“.* Informant I3 se ale obává, že: *„tak určitě zaplatím, nájem, pak jídlo, hygiena a myslím, že už mi potom nic nezbyde“.*

Ne všichni však chtějí dát příspěvek od domova na pokrytí prvních nákladů za bydlení. Například informant I7 plánuje: *„půjdu a dám to mí tetě za to, že to se mnou dala, vydržela... myslím svojí tetě“* (pozn.: tedy osobě blízké, není myšlena teta z dětského domova). Informanti I2 a I4 si chtějí peníze schovat, neboť, jak sdělila informantka I4: *„schovám si je... nevím, co bych s nima mohla dělat jinýho... to už pak nebude tolik věcí, co bych potřebovala“.*

Všem je samozřejmě také jasné, že si budou muset pořídit nějaké **jídlo**. Jak například uvádí informant I6: *„no tak určitě se budu muset nějak živit, takže jídlo... moc vařit neumím, takže to vidím ze začátku na rohlíky a těstoviny“.*

Jako **další potřebné věci do domácnosti** pak pokládají za potřebnou především postel (informanti I1, I2, I4, I5, I8), protože jak uvedla informantka I4: *„postel... protože mám pocit, že nebudu spát jen tak na zemi, protože to bych asi nepřežila“.* Další v pořadí je pračka a lednice (informanti I1, I2, I3 a I6), bez ní, jak uvádí informanti I3: *„bez toho to asi moc nepůjde“*, a nábytek, jako je kuchyňská linka, obývací stěna a další podobné zařízení (informanti I1, I2 a I6). Informanti I2 a I8 by si rádi pořídili televizi.

Někteří informanti však počítají s tím, že se ze svých příjmů **trochu „odmění“**. Informantka I4 si například chce za část své první výplaty odměnit pivem, informant I2 touží po kočce a informant I3 je přesvědčen, že: *„když mi zbyde, tak to budou potom“.*

takový ty věci jako třeba na to kafe a takovýhle blbosti, jako že si taky trochu dopřeju“. Informant I8 si pak dokonce chce pořídit auto.

To, co je to **bankovní účet**, uměli vysvětlit všichni plnoletí informanti, protože všichni už ho mají založený (informanti I1, I3 a I6), a také informantka I4, která dosáhne plnoletosti příští rok. Ti už tedy vědí, že: *„ukládají se tam peníze třeba z výplaty nebo si můžou přeposílat ty peníze různě mezi lidma, když třeba někdo něco dluží“* (informant I3), nebo že: *„tam se prostě dávají ty peníze a pak mám bankovní kartu, abych si to mohl vybírat“* (informant I6).

Také někteří z mladších respondentů vědí, co to je účet. To, že to ví, uvedli informanti I7 i I8. Informant I2 vnímá účet jako prostor pro investice: *„Hm,... banka... z toho účtu, když tam zainvestuju, dostanu od nich kartu, přes tu kartu si tam od nich můžu vzít ty peníze, který jsem tam dal“*. Informant I5 zřejmě pouze tuší, protože sdělil: *„no nevím vlastně, co to je... můj bankovní účet má ještě táta... v bance“*.

Někomu je jasné, že musí do banky, aby si ho založil (informanti I3, I4, I5, I6 a I7), další také vědí, že si ho stačí založit z mobilu nebo se na mobil podívat na stávající účet (informanti I1, I3 a I7), případně zajít do na bankomatu přímo pro peníze (I1 a I3).

Informant I2 má s bankovním účtem pouze zprostředkovanou zkušenost: *„k účtu je potřeba papíry... vím, že se musím zapsat, že to tady jeden dělal..... a tak“*, ačkoliv přesně netuší, kam musí jít, aby si ho zařídil. Informant I8 uvedl, že neví, jak se takový účet získává.

S vysvětlením toho, co to je **úrok**, neměl problém informant I3: *„si půjčím od banky třeba sto tisíc a budu to muset splácet, k té půjčce jsou ještě úroky, takže třeba místo sto tisíc budu muset zaplatit sto patnáct“*. Podobně to popsal také informant I8: *„no to je třeba, když dlužíš padesát tisíc, tak musíš vrátit pětset deset tisíc“*. Poměrně jasně to popsala také informantka I4: *„poplatek za to, že sis ty peníze půjčíš, to se připočítává k tomu, je to většinou úrok třeba tři celý šest procent a tak“* nebo informant I5: *„si půjčíš peníze, třeba z banky, a pak každý měsíc musíš splatit určitou částku, ale je to většinou víc, než sis půjčil...a úrok je to, co zaplatíš navíc“*.

Někteří vidí úroky jako příliš veliké, například informant I2 se domnívá, že: *„si něco vezmu z té banky... a taková polovina se musí zaplatit“*, informant I7 pouze tuší, že: *„to*

je, když si беру něco na splátky“ a informantka I1 věděla, že: „se to týká peněz“, ale ví, že: „jsou... menší a větší“.

Ohledně **půjček** by šli informanti do banky (I1, I3, I4, I5, I6, I7 a I8). Informant I6 ale uvedl i jiné než bankovní společnosti, ačkoliv je neuměl pojmenovat: *„půjčka je, když si od banky nebo od těch útvarů půjčím peníze“.*

To, že půjčka může znamenat také určité nesnáze, uvedl například I3, kterému bylo jasné, že když půjčku nezaplatí, budou mu hrozit exekuce. Informant I6 věděl, že: *„vůbec se to nevyplatí, protože tam jsou vysoké úrokové sazby“* a informant I7 věděl, že: *„když si půjčím..... to by byly dluhy, to nechci“.*

6 INTERPRETACE A SHRNUÍ VÝSLEDKŮ

6.1 Přehled výsledků výzkumu

Tabulka 3: Vyhodnocení výzkumné otázky DVO1

VLASTNÍ PŘÍJEM A CO S NÍM DĚLÁM	Jak získávám příjem	Kapesné vnímám jako vlastní příjem	I2, I4, I7, I8,
		Mám brigádu	I1, I3, I6,
		Jiné příjmy	I1, I3, I5, I7, I8
	Šetřím	Ano	I1, I3, I6, I4, I8
		Ne	I2, I5, I7
	Peníze utrácím za	Oblečení	I2, I3, I5, I6, I8
		Jídlo	I1, I2, I4, I6, I7
		Tabák	I1, I4, I6, I7
		Kniha, věci do školy	I4, I6
		V kavárně	I3
		Do výše kapesného	I1, I2, I4, I5

Zdroj: autor práce, 2022 (vlastní šetření)

Tabulka 4: Vyhodnocení výzkumné otázky DVO2

RODINNÁ SKUPINA A FINANCE	V domově se musí platit za	Nájem, plyn, elektřina, voda	I1, I2, I3, I4, I6, I7, I8
		Jídlo	I1, I2, I3, I4, I5, I6, I7, I8
		Oblečení	I1, I2, I3, I4, I5, I6, I7, I8
		Hygiena	I1, I2, I3, I4, I5, I7
		Standardní potřeby pro domácnost	I1, I4
		Potřeby pro děti	I1, I3, I4
		Věci do školy	I3, I4
	Důležité není	Sladkosti	I1, I5
		Mobilní telefony, počítače	I1, I6
		Cigarety	I1
		Hračky	I4, I7
		Drahé jídlo	I6
		Knihy	I8
	Nákupy pro rodinnou skupinu	Na nákupy chodím	I2, I5, I8
		Na nákup chodím občas	I1, I4, I6, I7
		Nechodím	I3
	Večeře pro rodinnou skupinu	400 – 500,- Kč	I1, I3, I4, I7
		500 - 1 000,- Kč	I6, I8
		1 000 - 2 000,- Kč	I2
	Za svačinu bych dal	20 – 50,- Kč	I2, I3, I4, I6
		50 – 100,- Kč	I1, I2, I5, I8

Zdroj: autor práce, 2022 (vlastní šetření)

Tabulka 5: Vyhodnocení výzkumné otázky DVO3

FINANCE PO ODCHODU Z DOMOVA A JAK S NIMI NALOŽÍM	Chci mít našetřeno	20 000 - 50 000,- Kč	I1, I4, I5, I6
		90 000 - 120 000,- Kč	I3, I8
		200 000,- Kč	I2
	Najdu si práci	Nevidím v tom problém, připravuji se na to	I1, I2, I4, I5, I7, I8
		Nemusí to být tak jednoduché	I3, I6
	Zaplatím za	Kauci, nájem, energie	I1, I2, I3, I4, I5, I6, I7, I8
		Jídlo	I1, I2, I3, I4, I5, I6, I7, I8
		Věci do bytu	I1, I2, I3, I4, I5, I6, I8
		Odměním se	I4, I2, I3, I8
	Účet, úrok, půjčka	Vím, co je účet	I1, I3, I6, I4, I7, I8
		Tuším, co je účet	I2, I5
		Vím, co je úrok	I3, I4, I5, I8
		Tuším, co je úrok	I1, I2, I7
		Půjčka se poskytuje v bance	I1, I3, I4, I5, I6, I7, I8
		Půjčka mě může ohrozit	I3, I6, I7

Zdroj: autor práce, 2022 (vlastní šetření)

6.2 Interpretace výzkumu

Rozhovory s mladými dospělými z dětského domova přinesly poměrně zajímavý pohled na to, jak vnímají nejen svoje finanční kompetence, ale také svoji budoucnost.

Každý z nich svůj vlastní příjem má, i když někdo dostává pouze kapesné, které pro jejich věkovou skupinu činí 300,- Kč. Je zajímavé, že pouze půlka z nich vnímá tyto peníze jako příjem, někteří to berou jako samozřejmost, tedy jako to, co dostávají všichni. Jako příjem tak především plnoletí účastníci výzkumu vnímají spíše brigádu, mladší peníze za sběr železa nebo to, co dostanou při návštěvách svých rodinných příslušníků.

Blížící se vidina odchodu z domova nutí dospívající, aby skutečně začali šetřit. Tou dobou už mají i jiné příjmy než kapesné, protože chodí na brigády nebo dostávají na svůj účet přídavek na dítě. Přesto, až na jednoho, který spořicí účet využívá, si většinou spoří přímo v domově, i když již své účty mají. Je pravděpodobné, že zázemí domova, zastoupeném tetou, je pro ně větším bezpečím, než neosobní bankovní účet. Na účet dospělým informantům chodí především příspěvek na dítě, ale ani ten si všichni neudrží, protože z něho například platí paušál za telefon. Mladší informanti takovou potřebu šetřit nemají, i když vědí, že by to stálo za pokus. Mají nakonec příklad ve svých starších členech rodinné skupiny.

To, za co utrácejí peníze, se zdá být vcelku srovnatelné s tím, za co běžně dospívající utrácejí, protože jde většinou o doplňkové jídlo a oblečení. Penězům ale tito mladí lidé rozumí, mají přehled o tom, kolik mohou utratit a co je jejich oblíbené věci stojí, někteří jsou i schopni hned své kapesné neutratit a nechat si ho na „horší časy.“

Mladí dospělí nejsou moc zapojeni do toho, kolik provoz bytu, kde žijí spolu s dalšími dětmi, vlastně stojí. Je otázkou, zdali takovéto informace vůbec mají i tety, které s nimi pracují, protože ani ony samy nájem či energie pro rodinou skupinu nehradí. Přesto většina účastníků ví, že je potřeba zaplatit nájem, elektřinu a vodu, aby mohli byt užívat. Přehled také většina z nich má o tom, kolik stojí potraviny, které do domova kupují, někteří také umí vyčíslit, kolik by mohly stát další potřeby jako prášek na praní nebo tablety do myčky. Mnozí z nich i dokáží reálně odhadnout, za kolik by uvařili pro osm dětí. Zdá se tedy, že do chodu domova zapojeni jsou, že vnímají, co je potřeba a za kolik. Zřejmě tedy to, že je občas teta pošle na nákup, i když je to jen pro vanilkový cukr nebo pro mléko, nebo že nakupují pro své vlastní rodiny, když jsou u nich na návštěvě, poskytuje těmto mladým lidem dostatek opory k tomu, aby se v problematice běžných cen dokázali zorientovat.

Zajímavý je potom pohled na to, jak tito mladí lidé vidí svoji budoucnost. Některé částky, které uváděli, že by chtěli při odchodu mít, se zdají být nadstandartní, a ne příliš pravděpodobné k tomu, aby mohly být uloženy u tety v trezoru domova. Zdá se tak být trochu rozporuplná jejich snaha šetřit, s tím, kolik by našetřit chtěli a také s tím, jakým způsobem to vlastně dělají. Zrovna tak se dá uvažovat o tom, že právě v této oblasti se liší od běžné populace dospívajících, kteří v rámci svých vlastních rodin tolik tlaceni do šetření nebývají. Naopak od dětí z dětských domovů totiž mohou zůstat doma i poté, co si najdou zaměstnání a mohou si šetřit až ze svých skutečných příjmů. Což informantka I1 nemůže, přestože by ráda dálkově studovala, u toho pracovala, šetřila a přitom zůstala v domově.

Všichni informanti jsou odhodláni ihned po odchodu z domova nastoupit do zaměstnání. Vypadá to, že až na výjimky v tom nevidí žádný problém, především plnoletí o své budoucnosti aktivně přemýšlejí, chtějí se vzdělávat nebo studují obor, který se jim zdá lukrativní. Pouze od dvou informantů zazněli mírné obavy z toho, jestli si práci udrží, ostatní zněli v této oblasti vcelku optimisticky.

Všichni informanti také počítají s tím, že jim úspory, první výplata či příspěvek od domova uhradí první počáteční výdaje, tedy především kauci, nájem a alespoň postel, žádný z nich se nezamyslel nad tím, jestli suma, kterou budou mít, bude dostačující. Zdá se tedy, že si jsou všichni jisti svým prvopočátečním finančním startem a nepochybují o tom, že by jim nemusel stačit. Někteří si dokonce chtějí příspěvek od domova uschovat, protože počítají s tím, že jim na začátek stačí první výplata nebo úspory. Je možné, že informanti takto odpovídají, protože je jim to neustále vštěpováno při nejrůznějších financích programech, které domov pořádá, aniž by věděli, jaká je realita.

V tom, co potřebují do domácnosti, mají informanti jasno a mají dobrou vůli si to pořídit, jakmile to bude možné. Pouze někteří uvažují o tom, že by si koupili něco, co zas tak potřeba není, jako třeba si zašli na pivo, s kamarády na kávu, pořídili si kočku nebo si koupili něco pro radost. Je zajímavé, že takto se ale doposud chovají. Za kapesné, které dostávají od domova, si kupují většinou věci pro radost, jako sladkosti, oblečení nebo cigarety. To, jestli pod tlakem se osamostatnit budou pak schopni rozpočítat své příjmy tak, aby jim vyšlo na obojí, je otázkou.

Až na dva mladší účastníky výzkumu všichni věděli, co je účet. Je zřejmé, že plnoletí informanti si ho již museli založit, tedy nejen oni, ale i členové rodinné skupiny s něčím takovým museli přijít do styku, byť zprostředkovaně, protože viděli někoho, jak: „*vyplňuje papíry*.“ Kromě jednoho informanta mají finanční služby spojeny s bankou, tedy ne s nebankovními společnostmi, které jsou méně bezpečné. Většina má také hrubý přehled, co je to úrok, a tedy vědí, že když si něco půjčí, musejí potom vrátit něco navíc. O tom, že půjčovat se musí s rozvahou, dokonce i někteří uvažují, protože se nechtějí dostat do dluhů ani do exekucí.

Dalo by se tedy konstatovat, že děti z dětského domova praktické dovednosti v hospodaření s malým příjmem mají, a to včetně všeobecné orientace v cenách. V oblasti budoucnosti, především z hlediska finančních kompetencí, se však jejich postoje zdají být příliš optimistické, možná podložené teoretickým vzděláním, a není tak docela jasné, zdali je budou umět uplatnit také v praxi. Je ale vidět, že školení zaměřené na finanční gramotnost nějaké informace přineslo, ačkoliv jeho aplikace ve skutečném životě se teprve ukáže.

ZÁVĚR

Stát těm, kteří z nejruznějších důvodů nemohou vyrůstat v bezpečí své vlastní rodiny, zaručuje pomoc, tedy poskytuje náhradní péči, ať už formou osvojení, pěstounstvím nebo ústavní výchovou. Tato opatření jsou podpořena mezinárodními i vnitrostátními legislativními prameny, na jejichž základě jsou také provozovány dětské domovy, které jsou předmětem této bakalářské práce.

Ve snaze přiblížit tato zařízení co nejvíce běžnému prostředí, vytvářejí dětské domovy rodinné skupiny po osmi dětech, v nichž se snaží žít co nejpřirozenějším způsobem života. To své ovoce zřejmě přináší, protože dnešní ústavní děti, alespoň jak ukázal výše popsáný výzkum, se v běžných cenách potravin orientují, dokáží zajít na nákup nebo ví, kolik stojí jejich oblíbené pochutiny. To může být alespoň minimálním základem k tomu, aby se jejich kompetence mohly rozvinout i v oblasti finanční gramotnosti.

S finanční gramotností, jak ostatně dokazují některé zmíněné výzkumy, mají problém ovšem i děti z běžných rodin a dokonce i dospělí. Na rozdíl od nich je však na dospívající z dětských domovů vyvíjen tlak, aby uměli hospodařit se svými financemi. To je vcelku pochopitelné, protože oproti dětem z běžných rodin jim chybí osobní příklad rodičů, tedy neprošli nenásilným školením v podobě nadopování nejbližších členů rodiny. Po odchodu z domova také nemají takové zázemí jako běžní mladí lidé, a tak případná pomoc ve chvíli, ocitnou-li se v nesnázích, je hůře dostupná.

Programy na finanční gramotnost probíhají v dětských domovech opakovaně, jejich cílem je především zvýšit šanci dospívajících, abych svůj start do života úspěšně zvládli. Zdá se, že teoretické znalosti, byť ne úplně ucelené, tedy tyto děti mají. Vědí, že je potřeba platit nájem a energie, uvědomují si, že na ně musí mít našetřeno, aby si po odchodu mohli zajistit vlastní bydlení a také se chtějí vzdělávat, aby si zvýšili šanci na lepší pracovní uplatnění. Alespoň tuší, co je účet, vědí, že se dluhy úročí a uvědomují si, že je riskantní dostávat se do dluhů. Jejich optimismus, který je pro tuto věkovou skupinu typický, však nekoresponduje s prací, v nichž mnoho takovýchto lidí selhává. Teoretické vědomosti jednoduše skutečnou životní zkušenost nenahradí, zrovna tak jako není zcela možné nahradit funkční rodinné zázemí sociální pracovníci z orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BUBLEOVÁ, V. a kol. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní péče, 2013. ISBN 978-80-87455-30-2.

DOLEŽALOVÁ, J., PETRÁŠKOVÁ, V. *Mezipředmětová výuka finanční gramotnosti na druhém stupni základní školy*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2021. ISBN 978-80-7394-878-8.

LANIADO, N. *Děti a peníze*. Praha: Portál, 2002. 118 s. ISBN 80-7178-671-3

KOLEKTIV AUTORŮ. *Gramotnosti ve vzdělávání. Soubor studií*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. ISBN 978-80-87000-74-8.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Gramotnosti ve vzdělání. Příručka pro učitele*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2010. ISBN 978-80-87000-41-0.

LENGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 4. doplněné vydání. ISBN 978-80-246-1983-5.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

PRŮCHA, J., MAREŠ, J., WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník*. 4. upravené vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H., ČELEDOVÁ, L. *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: MPSV, 2011. ISBN 978-80-7421-040-2.

ŠÍDLO, D. *Jak nás podvádějí aneb Pravda o finančním trhu a penzijní reformě*. Praha: Aladin agency. 2012. ISBN 978-80-904345-2-3.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

REMUND, D.L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *The Journal of Consumer Affairs*. 44(2), 276–295.

Seznam použitých internetových zdrojů

CEFIG. *Lepší start do života pro děti z dětských domovů* [online] cefig.cz, 2022 [cit. 2022-11-27]. Dostupné z: <https://www.cefig.cz/lepsi-start-do-zivota-pro-deti-z-detskych-domovu>

ČERNÝ, P. *Kojenecké ústavy se mění* [online] statistikaarmy.cz, 4. 2. 2022 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.statistikaarmy.cz/2022/02/04/kojenecke-ustavy-se-meni>

Český statistický úřad. *Školy a školská zařízení – školní rok 2021/2022* [online] csu.cz, akt. 2022 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/tabulkova-cast-230042-22>

Česká tisková kancelář. Statistika: *V Česku přibývá dětí, které vyrůstají mimo rodinu* [online] denik.cz, 1. 3. 2017 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/statistiky-v-cesku-pribyva-deti-ktere-vyrustaji-mimo-svou-rodinu-20170301.html

Dejme dětem šanci. *Jak je to s dětmi z dětských domovů* [online] dejmedetemsanci.cz, 2022 [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/3/about-us/880/jak-je-to-s-detmi-z-detskych-domovu.html>

Dobrá rodina. *Co je náhradní rodinná péče* [online] dobrarodina.cz, 2022 [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: <https://dobrarodina.cz/informace-o-nahradni-rodinne-peci/>

Dobrá rodina. *Přehled dětských domovů* [online] dobrarodina.cz, 2019 [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: <http://mapa.ditearodina.cz/>

Dětský domov Cheb a Horní Slavkov. *O dětském domově* [online] ddchs.cz, akt. 2022 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.ddchs.cz/?link=o-detskem-domove>

KLUSÁČEK, J. *Předčasně ukončená pěstounská péče. Selhává pěstounská péče v České republice? Výzkumná zpráva.* Praha: Lumos, 2020. Dostupné z: https://lumos.contentfiles.net/media/assets/file/Lumos_ZPRAVA_predcasne_ukonceni_pp.pdf?

MĚRKOVÁ, B., SEDLÁČEK, R. *Průručka pro děti odcházející z dětských domovů nebo pěstounské péče.* Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, 2017. Dostupné z: <https://www.nadacesirius.cz/soubory/projekty/pestalozzi/prirucka-pro-odchazejici.pdf>

Ministerstvo financí ČR. *Finanční vzdělávání a jeho vývoj v České republice*. Praha: MF, 2019. Dostupné z: file:///C:/Users/ASUS/Downloads/PSFV_2020_Financni-vzdelavani-a-jeho-vyvoj-v-CR.pdf

Ministerstvo financí ČR. *Slovník pojmů* [on line] financnigramotnost.mfcr.cz, akt. 2022 [cit. 2022-11-24]. Dostupné z: <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/tipy-navody/slovník-pojmu#tab-slovník-pojmu-f>

Ministerstvo financí ČR. *Standard finanční gramotnosti* [online] mfcr.cz, 20. 7. 2017 [cit. 2022-11-27]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/aktuality/2017/standard-financni-gramotnosti-29163>

Mimo domov. *Dětské domovy brzy opustí tisícovka dětí. Jsou na odchod do běžného života připraveny? Tisková zpráva* [on line] Ipsos.cz, 16. 6. 2015 [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: https://www.ipsos.com/sites/default/files/201712/tz_unikatni_pruzkum_detske_domovy.pdf

MINAŘÍKOVÁ, K. *Hospodaření láme dětem z domovů vaz. Nespadnout do dluhů jim pomáhají patroni* [on line] denik.cz, 5. 12. 2021 [cit. 2022-11-27]. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/detske-domovy-deti-dluhy.html

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy. *Mezinárodní úmluvy* [on line] msmt.cz, akt. 2022 [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/mezinarodni-umluvy-2>

Národní pedagogický institut ČR. *Finanční gramotnost: definice finanční gramotnosti* [on line] digifolio.rvp.cz, akt. 2022 [cit. 2022-11-24]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/artefact.php?artefact=58591&view=2939&block=18975>

PACNEROVÁ, H. a kol. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. ISBN 978-80-7481-138-8. Dostupné z: http://archiv-nuv.npi.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Standardy_kvality_pece_o_deti.pdf

PALEČKOVÁ, J., ŘEZÁČOVÁ, L., TOMÁŠEK, V. *Mezinárodní šetření PISA 2012. Finanční gramotnosti patnáctiletých žáků*. Praha: Česká školní inspekce. Dostupné z:

https://www.csicr.cz/html/PISAFG/resources/_pdfs_/Zprava_PISA_financni_gramotnost_.pdf

RYCHLÍKOVÁ, A. *Poslední v Evropě, ale přece. Kojenecké ústavy pro část dětí do tří let mají do roku 2024 skončit* [online] plus.rozhlas.cz, 9. 8. 2021 [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/apolena-rychlikova-posledni-v-evrope-ale-prece-kojenecke-ustavy-pro-cast-deti-do-8551339>

VANČÁKOVÁ, M. *Institucionální (ústavní) péče o dítě* [online] knihovna.cz/nahradni-rodina-pece, akt. 2022 [2022-11-26]. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/system-nahradni-rodinne-pece-v-cr/institucionalni-ustavni-pece-o-dite/>

VOKURKOVÁ, I., RADIMOVÁ, E. *Kojenecké ústavy v posledních čtyřech letech přišly o téměř 70 procent dětí, nahrazuje je pěstounská péče* [online] irozhlas.cz, 19. 10. 2022 [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/kojenecke-ustavy-deti-pokles-pestounska-pece_2210231932_har

Legislativa

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v aktuálním znění.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, v aktuálním znění.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v aktuálním znění.

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Sdělní č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte, verze 2.

Ostatní zdroje

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Úmluva o právech dítěte*. Praha: MPSV, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.

SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa dětských domovů	20
---------------------------------------	----

Seznam tabulek

Tabulka 1: Složení výzkumného vzorku	42
Tabulka 2: Měsíční kapesné	43
Tabulka 3: Vyhodnocení výzkumné otázky DVO1	54
Tabulka 4: Vyhodnocení výzkumné otázky DVO2	54
Tabulka 5: Vyhodnocení výzkumné otázky DVO3	55

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Polostrukturovaný rozhovor	I
Příloha B – Ukázka polostrukturovaného rozhvoru	II

Příloha A – Polostrukturovaný rozhovor

Demografická data: věk, pohlaví, délka pobytu v domově

Výzkumná část:

DV1

- 1) Máš pravidelný příjem? Jak ho získáváš? Mimo kapesné od domova, dostáváš ještě někde jinde nějaké peníze?
- 2) Co si za peníze, které máš, kupuješ? Co si kupuješ nejčastěji? Kolik tě to stojí? Co s tím potom uděláš?
- 3) Šetříš si nějaké peníze? Jak to děláš?

DV2

- 4) Chodíš na nákupy potravin, nebo dalších potřeb, které je potřeba proto, aby vaše rodinná skupina fungovala? Víš, kolik, co stojí? Víš, kolik bys potřeboval/a peněz, abys uvařil/a pro vaši rodinou skupinu večeři? Kolik peněz potřebuješ k tomu, aby sis koupil svačinu do školy?
- 5) Víš, co všechno je potřeba zaplatit, aby vaše rodinná skupina fungovala?
- 6) Co dalšího kromě jídla je potřeba ještě koupit, aby vaše skupina fungovala? Kolik to asi tak stojí? Co nezbytně potřebujete k tomu, abyste se měli dobře, co naopak zas tak nutné není?

DV3

- 7) Až budeš odcházet z domova, kolik bys chtěl/a mít našetřeno?
- 8) Až budeš bydlet sám, jak se dostaneš k nějakým penězům? Co uděláš s první výplatou? Co uděláš s penězi, které dostaneš při odchodu z domova?
- 9) Kdybys bydlel/a sám/sama, co prvního bys zaplatil/a? Co prvního by sis koupil/a?
- 10) Víš, co to je účet? Víš, jak se k němu dostat? Víš, co je to půjčka? Co je to úrok?
- 11) Až budeš bydlet sám, co důležitého si koupíš tak, abys mohl/a normálně fungovat?

Příloha B – Ukázka polostrukturovaného rozhovoru

Informant I3

Demografické údaje: věk 18, 4 roky v DD

Máš pravidelný finanční příjem?

Pravidelný příjem nemám, mám občasné brigády, a ještě dostávám od státu 800,- Kč, protože jsem měl jako na vybranou, jako že studuju.

Co si za peníze, co máš, kupuješ?

Určitě si v první řadě šetřím, až odsad' vyjdu, tak jakoby na byt na kauci na nájem, na nábytek popřípadě, a to, co jakoby neušetřím, tak za to jdu s kamarádama na kafe nebo někde na jídlo a takovýchle věcí. Oblečení si taky občas nějaký koupím.

Kolik tě to měsíčně stojí?

Měsíčně tak dejme tomu, že bych si vydělal třeba měsíčně šest tisíc, tak ty tři tisíce ušetřím a ty tři tisíce jakoby rozházím, právě v tom oblečení.

A jak si je šetříš?

Ukládám si je k tetě, k sociální pracovníci.

Máš i jinou možnost?

Jo, určitě jo, ale tady to mám u té tety, tak mě to tak nějak neláká... do toho šáhnout...

Chodíš na nákupy? Posílají tě tety?

Nakupovat určitě chodím, ne asi teda tolik jako pro rodinou skupinu, ale když jsem třeba u tety, tak chodím nakupovat častěji. Vždycky jdu na nákup s ní nebo i sám, nakoupit potřebné věci, třeba jídlo nebo do domácnosti, co je potřeba. Takže jako přehled o tom, co co stojí, jako třeba hygienické potřeby, tak to vím, co to stojí. Takže pro rodinou skupinu, to ne, jako že bych dostal seznam, to spíš, když něco potřebuju já.

Co si nejčastěji kupuješ?

Nejčastěji si kupuju asi to kafe. To mě asi zas tak moc nestojí, spíš záleží, s kým jdu, jestli jdu třeba s kamarádama, nebo jdu za kamarádem nebo jestli jdu sám... nebo třeba pozvu kamarády

Víš, kolik bys potřebovala peněz, abys uvařil pro vaši rodinou skupinu večeři?

Minimálně ty tři, čtyři stovky asi .. pro těch osm lidí, ty tři by asi stačily, ale zase aby se ty děti najedly... je nás tam osm.. myslím si, že jo, že by ty čtyři stovky stačily...

Kolik potřebuješ na svačinu?

Na svačinu by mi stačilo 50,- Kč.... Na housku a paštiku.

Víš, co všechno je potřeba zaplatit, aby vaše rodinná skupina fungovala?

No určitě to začíná elektrikou, vodou, plynem, záleží, jak se to myslí... jestli jenom užívání toho bytu... nebo i těch dětí, jako co jim koupit... jo, přehled máme jen o tom a o stravě, takže jako energie, nájem, to jde trochu mimo nás.

Co dalšího kormě jídla je ještě potřeba?

Tak určitě hygiena, pomůcky do školy, oblečení....

Máš přehled, kolik to může stát?

Kdybych šel nakoupit sobě, tak jako co se týká té školy, tak asi těch pět set, já těch předmětů moc nemám, tak tři sešity, náky ty propisky, popřípadě pravítka, kružítko... a to by bylo tak jako všechno... Co se týče oblečení, tak já se dokážu rozšoupnout, takže jako ty dva tisíce úplně v pohodě. Co se týče hygieny, tam bych to viděl tak patnáct, určitě.

Co nezbytně potřebuješ k tomu, abyste se měli dobře a co zase není tak nutné?

Tak základ je určitě to jídlo a ta hygiena. No ale co se týče toho oblečení, tak jako mám pět triček, a ne patnáct, to se dá, myslím, jako přežít, to není nic, co by jako člověk nutně potřeboval. Oblečení bych asi byl schopen ošidit.

Až budeš odcházet z domova, kolik by chtěl mít našetřeno?

Minimálně 100 000, plus teda počítám, že něco dostanu od děcáku, takže by to taky nějaký peníze byly, takže bych měl těch stodeset tisíc, těch sto tisíc, kdybych já sám dokázal našetřit. Tak abych měl jakoby na kauci a na nájem.

Až budeš bydlet sama, jak se dostaneš k nějakým penězům?

Určitě v první řadě, jako základ je si najít nějakou práci, to je asi logický, najít si nějakou práci. To jo, pak taky, jestli budu schopnej si ji udržet.

Co uděláš s první výplatou?

Tak určitě zaplatím, nájem, pak jídlo, hygiena a myslím, že už mi potom nic nezbyde. A když mi zbyde, tak to budou potom takový ty věci jako třeba na to kafe, a takovýhle blbosti... jako že si taky trochu dopřeju.

Kdybys bydlel sám, co prvního by sis zaplatil a co prvního koupil?

Nájem, pak jídlo a hygiena.

Víš, co je to účet?

Vím, mám účet... ukládají se tam peníze třeba z výplaty nebo se můžou přeposílat ty peníze různě mezi lidma, když třeba někdo něco dluží. Chodí mi tam těch 800 od toho státu.

Víš, co je to půjčka?

Si půjčím od banky třeba sto tisíc a budu to muset splácet. K té půjčce jsou ještě úroky, takže třeba místo sto tisíc budu muset zaplatit sto patnáct.

Když nezaplatíš?

Tak budou exekuce.

Až budeš bydlet sám, co důležitého si koupíš tak, abys mohla normálně fungovat?

Pračka a lednička, bez toho to asi moc nepůjde.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Michaela Rambousková

Obor: Resocializační a penitenciární pedagogika

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Výchova dětí z dětských domovů v oblasti finanční gramotnosti

Rok: 2023

Počet stran textu bez příloh: 50 stran

Celkový počet stran příloh: 4 strany

Počet titulů českých použitých zdrojů: 10

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Počet internetových zdrojů: 22

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Dobromila Trpišovská, CSc.